

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 8 | Nummer 4 | december 2008

De wortels van de partij

**'Een nieuwe politieke theorie
is nodig'**

Schuurman over de EU-crisis

Van Middelkoop over oorlog

**Hoe de verrommeling
bestrijden?**

Protestantse
principes,
katholieke
gezindheid

Voorwoord

Protestantse principes, katholieke gezindheid

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

De ChristenUnie is een politieke organisatie voor christenen van diverse pluimage. Iedereen is welkom die Jezus als Heer erkent en Hem ook in de politiek wil volgen. Er is, kortom, sprake van een brede, 'katholieke', algemene gezindheid binnen de partij. Tegelijk staat de partij in een traditie die is gestempeld door de Reformatie. RPF en GPV waren beide duidelijk protestantse partijen. Ook de ChristenUnie heeft zonder meer een protestantse visie op staat en samenleving.

NEOCALVINISME

Die protestantse visie is ontwikkeld op basis van het denken van met name Calvijn. Guillaume Groen van Prinsterer en vooral Abraham Kuyper hebben zijn denken in een negentiende-eeuwse jas gehuld. In deze neocalvinistische gestalte kon het een stempel zetten op de Nederlandse samenleving en politiek, en is het in de filosofie van Herman Dooyeweerd verder verrijkt. Het denken van deze personen over de onderscheiding van kerk en staat, de gewetensvrijheid en de verhouding tussen samenleving en overheid, beïnvloedt ook nu nog de visie van de ChristenUnie. Het werd en wordt gebruikt in onder meer diverse publicaties van Egbert Schuurman, André Rouvoet (*Reformatische staatsvisie*) en Roel Kuiper (*Dienstbare overheid*). Centraal staan daarin termen als onderscheiden verantwoordelijkheden, nevenschikte verbanden en publieke gerechtigheid. Een erg waardevolle benadering, mijns inziens.

NIEUWE POLITIEKE THEORIE NODIG

Tegelijk betoogt de theoloog Ad de Bruijne dat we met deze neocalvinistische politieke filosofie niet meer kunnen volstaan. "De ChristenUnie verdient een verbeterde politieke theorie", kopt hij zelfs. Daarmee bedoelt hij onder meer dat de ChristenUnie een theologie nodig heeft waarin nieuwe Bijbelse inzichten worden verdisconteerd, en een geactualiseerde politiek-filosofische doordenking die verder gaat dan de Romantische context van de negentiende eeuw. We leven niet meer in de tijd van Kuyper, die gestempeld was door allerlei vormen van christendom. In zijn spannende betoog laat De Bruijne zien dat er werk aan de winkel is voor de partij, zodat die zich rekenschap gaat geven van het postchristelijke (en postseculiere!) tijdvak waarin we ons bevinden.

VAN GROEN TOT KUIPER

De Bruijne's insteek helpt ons verder, overigens zonder dat we de oude denkers overboord gooien. Dat betoogt hij ook niet. Integendeel, het neocalvinistische denken blijft van grote waarde. Dat blijkt ook wel uit de diverse bijdragen in dit nummer. Niet voor niets is er bijvoorbeeld nog steeds veel aandacht voor iemand als Groen van Prinsterer, van wie het hoofdwerk *Ongeloof en revolutie* nu voor een nieuw publiek grondig is herzien (in de serie *Klassiek licht*). Arie Kuiper, met wie wij een interview hebben in dit nummer, heeft het boek in hedendaags Nederlands hertaald. Dat is nodig, want ook aankomende christelijke politici hebben te winnen bij het bestuderen van dit boek. Laten we zowel de oude als de nieuwe meesters lezen en hun voorraadkamers benutten.

INHOUDSOPGAVE

04 - De staat als verbinder | ROEL KUIPER

08 - De Maggiblokjes van Groen | INTERVIEW MET ARIE KUIPER

10 - Voorbij een christelijke samenleving | PETER BLOKHUIS

13 - Column: Protestantse principes? | TIM VREUGDENHIL

14 - De spanning er weer in brengen | AD DE BRUIJNE

20 - Een katholieke Europese Unie? | JAN SCHIPPERS

22 - De richting van Europa | EGBERT SCHURMAN

26 - Over de rechtvaardige oorlog | EIMERT VAN MIDDELKOOP

32 - Geweld is een probleem | LUDO HEKMAN

35 - Column: Gedeeld credo | ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPPELEN SCHEPPINK

36 - De verrommeling voorbij | GERRIT JAN VOERMAN

42 - Vasthouden aan de bron | INTERVIEW MET PASCAL FRISSEN

44 - Gemeenteraadsverkiezingen 2010 | ESTHER VAN DER WIEL

46 - Kaderschool nieuws

47 - Column: Keten en hokken | BORT KOELEWIJN

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 8, nummer 4, December 2008
Opplage: 2800 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-02-09
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.
- Abonnement per 01-01-09: € 18,50 per jaar (jongeren tot 27 jaar € 14,-)
- Donateurschap per 01-01-09: €32,50 (voor jongeren tot 27 jaar € 18,50).

Redactie:
Herman Sietsma (hoofdredacteur)
Bort Koelelijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema, Cu, Wi

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2008
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

De staat als verbindende

HET 'PROTESTANTSE' DENKEN VAN DOOYEWEERD

DOOR ROEL KUIPER

Nederland kent al vanaf de negentiende eeuw protestants-christelijke politieke partijen. Met Scandinavië vormt Nederland de bakermat van dit type politieke partijen. Wie het boek *Protestant Political Parties* van Paul Freston leest, raakt onder de indruk van de hoeveelheid protestantse groeperingen die overal ter wereld deelnemen aan de politiek. De rijke traditie van Nederland op dit punt is voor vele van hen een voorbeeld. In dit artikel bespreek ik de relevantie van het politieke denken van Herman Dooyeweerd.

WIE WAS DOOYEWEERD?

Als we ons afvragen wie deze traditie hebben gevormd vallen ons de namen in van G. Groen van Prinsterer en Abraham Kuiper. In mijn bijdrage wil ik stilstaan bij de bijdrage van Herman Dooyeweerd (1894-1977). Dooyeweerd was filosoof met een sterke betrokkenheid op de vraagstukken van politiek en samenleving. Hij begon zijn loopbaan als directeur van de Kuiper Stichting, het wetenschappelijk instituut van de ARP. Toen hij vanaf 1926 hoogleraar aan de Vrije Universiteit werd, bleef hij volop betrokken bij maatschappelijke discussies, bijvoorbeeld over het gevangeniswezen en de reclassering in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog liet hij zijn mening horen in de discussies over de wederopbouw van Nederland. Uit deze tijd stamt zijn boek *Vernieuwing en Bezinning* dat een bundeling is van artikelen die hij voor een weekblad schreef. In de jaren die volgden zou hij zich mengen in discussies binnen het CNV over sociaal-economische kwesties en met name over de relaties tussen werkgevers en werknemers.

STAAT BLIJFT HARD NODIG

Dooyeweerd was een groot denker. Men heeft wel gezegd dat hij Nederlands meest oorspronkelijke filosoof is geweest, Spinoza zelfs niet uitgezonderd. Hij had een bijzondere belangstelling voor de rol van de staat, waaraan hij diverse beschouwingen

wijdde. Een van zijn eerste boeken ging over wat hij zag als de 'crisis van de humanistische staatsleer' (1931). Deze staatsleer kon zich geen rekenschap geven van wat de staat eigenlijk is ('een staatsleer zonder staat'). De machteloosheid van deze liberaal-humanistische staatsleer tegenover de anti-democratische bewegingen, zoals die van het nationaal-socialisme, voorzag hij hierin al. Verder denkend in het spoor van Abraham Kuiper ontwikkelde Dooyeweerd een meer verfijnde staatsvisie. Die staatsvisie helpt ons verder in een bezinning op de rol van de staat in een globaliserende wereld, waarin een nieuwe behoefte ontstaat aan samenbinding en integratie.

Het is opvallend dat in de huidige wereldcrises (de kredietcrisis, de ecologische crisis, de schaarstecrisis) er opnieuw een positieve rol is weggelegd voor de staat. De staat is weer terug. Aan het eind van de twintigste eeuw werd nog beweerd dat de staat zou 'verdampen', zeker en vooral ook de nationale staat. De globaliserende wereld-economie zou als vanzelf leiden tot een andere politieke wereldorde. De markt zou daarin de regels dicteren, niet de staat. Inmiddels weten we beter: de staat is en blijft nodig. Hij blijft nodig om gemeenschappen te beschermen tegen de storm van wereldontwikkelingen en om een samenleving te ordenen op basis van rechtsregels. Dooyeweerds staatsvisie helpt om zicht te krijgen op wat hierin

nodig is. Binnen het 'protestantse denken' is de staat nooit opgegeven. Ook Dooyeweerd geeft de staat niet op.

'PROTESTANTS' POLITIEK DENKEN

Laat ik nu eerst kort schetsen wat mijns inziens de kern is van het 'protestantse denken' in de politiek. Dit politieke denken onderscheidt zich door een onverbloemde erkenning van de soevereiniteit van God, ook over het politieke en maatschappelijke leven. Het is God die de wereld regeert met inschakeling van overheden, ambten en bedieningen. Overheden worden geroepen Hem te erkennen en recht en gerechtigheid te bedienen aan samenlevingen. Zij dienen dat te doen in overeenstemming met Gods wil (*Psalm 2, Psalm 72, Psalm 82, Handelingen 24:25, Romeinen 13, Titus 3:1, 1 Petrus 2*). Tussen de gerechtigheid van God en de gerechtigheid die overheden hebben te bewerken bestaat een

SAMENVATTING

Dooyeweerd is belangrijk voor protestants politiek denken, op minstens drie punten:

- Samenleving en overheid vullen elkaar aan.
- Onder leiding van de staat vormt zich een nationale gemeenschap.
- De overheid moet zich richten op de gerechtigheid die God ons voorhoudt.

‘DE STAAT ZAL NOOIT DIE EIGEN AARD MOGEN SCHENDEN, BIJVOORBEELD DOOR OP DE STOEL VAN OUDERS, WERKGEVERS OF WERKNEMERS TE GAAN ZITTEN. BIJ HET BEHARTIGEN VAN DE PUBLIEKE GERECHTIGHEID HOORT HET RESPECTEREN VAN DE EIGEN VERANTWOORDELIJKHEDEN...’

direct verband. Daarom, voor dat doel, ontvangen gezagsdragers hun roeping van God en dragen zij verantwoordelijkheid voor het aangezicht van God. Allen die gezag dragen moeten dat doen in dienstbaarheid aan Gods bedoelingen. Deze gedachte is er bij de reformatoren en wordt in de negentiende eeuw opnieuw opgepakt door Groen van Prinsterer. Bij Kuiper is dit de grondslag voor wat hij ‘soevereiniteit in eigen kring’ noemt. Overheid en onderdaan, ouder en kind, werkgever en werknemer – zij leven in verhoudingen die God bedoeld heeft en brengen Hem de eer door de hun opgedragen specifieke verantwoordelijkheden te vervullen. Dat doen zij zonder tussenkomst van anderen. De staat neemt geen verantwoordelijkheden over van een gezin, de kerk heeft geen zeggenschap binnen de schoolgemeenschap.

RELEVANTIE VAN DOOYEWEERD

Nu dan terug naar Dooyeweerd. Drie centrale elementen uit zijn staatsvisie wil ik naar voren halen en in verband brengen met onze huidige discussies over de rol van de staat.

1. overheid en samenleving hebben elkaar nodig

Een eerste element betreft Dooyeweerds verwerking van het ‘leerstuk’ van de ‘soevereiniteit in eigen kring’. Bij Kuiper vinden we bij de uitwerking hiervan een tegenoverstelling van staat en samenleving (zie ook het artikel van Peter Blokhuis, p.10-12). Voor Kuiper was de staat in menig opzicht een bedreiging voor de verbanden in de samenleving. Hij noemde de staat ‘mechanisch’ tegenover de verbanden als gezin en bedrijf die hij ‘organisch’ noemde. In zijn verantwoording van de staat toont zich de vrees – die er ook bij Groen was – voor een ‘alvermogende’ staat. In de context van de negentiende eeuw was men bang dat liberalen de staat zouden gebruiken om de samenleving in een bepaald gareel te krijgen. De ‘revolutionaire staat’ zou een centralistische en dirigistische zijn en de vrijheden in de samenleving teniet doen. In de vertolking die Kuiper gaf van ‘soevereiniteit in eigen kring’ lag daarom sterke nadruk op de grenzen tussen de verbanden en de wens om de staat binnen zijn eigen perken te houden. Kuipers staatsvisie was in menig opzicht een negatieve. Theologisch duidde Kuiper dit door te verklaren dat de staat van na de zondeval was, een noodzakelijk geworden ‘inzetsel’ vanwege de zondige natuur van de mens.

PUBLIEKE GERECHTIGHEID

Bij Dooyeweerd vinden we een verfijning en nuancering van het ‘leerstuk’ van de ‘soevereiniteit in eigen kring’. Wat opvalt is dat Dooyeweerd uit de buurt blijft van een theologische duiding van de staat. Men kan erover twisten of de staat er al niet was vanaf den beginne, deel uitmakend dus van de scheppingsorde - een opvatting die door andere theologen wordt aangehangen (waaronder K. Schilder) -, maar heel vruchtbaar is dit niet. Dooyeweerd sluit aan bij de eigen aard en functie van de staat. De staat is er voor de publieke gerechtigheid. Hoewel ook Dooyeweerd nadruk legt op de grenzen tussen de verbanden van staat en samenleving stelt hij ze niet tegenover elkaar, zoals Kuiper deed. De verbanden van de samenleving hebben hun eigen taak en zo ook de staat. Is de taak van een gezin het in liefde grootbrengen van kinderen binnen een huishouden, zo is het de taak van de overheid als hoofd van de publieke samenleving publieke gerechtigheid te bedienen en te handhaven. Beide hebben elkaar nodig. Dooyeweerd heeft geen moeite met een regisserende rol van de staat, als hij dit maar blijft doen vanuit een gerichtheid op de publieke gerechtigheid. Zo is het opleggen van milieu-maatregelen aan een bedrijf, bijvoorbeeld, geen negatieve staatsbemoeienis, maar de behartiging van een publiek belang in het licht van gerechtigheidsbeginselen.

INTEGRATIE

Een staat heeft volgens Dooyeweerd een integrerende functie. Hij integreert een samenleving op basis van beginselen van publieke gerechtigheid. Daartoe behoort uiteraard ook de erkenning van de eigen aard van de andere verbanden. De staat zal nooit die eigen aard mogen schenden, bijvoorbeeld door op de stoel van ouders, werkgevers of werknemers te gaan zitten. Bij het behartigen van de publieke gerechtigheid hoort het respecteren van de eigen verantwoordelijkheden en de gemeenschapsvormen die bij de samenleving horen. Ik noemde al even dat Dooyeweerd zich mengde in sociaal-economische discussies binnen het CNV.

VERZORGINGSSTAAT

Toen de naoorlogse verzorgingsstaat werd opgebouwd heeft Dooyeweerd zich bijzonder geërgerd aan de vermenging van de functies van de staat en het bedrijfsleven. Vooral de vorming van Publiek-

rechtelijke Bedrijfsorganisaties kon geen genade vinden in zijn ogen. Dat werkgevers en werknemers van bepaalde bedrijfstakken in gezamenlijke verantwoordelijkheid overheidstaken kregen, vond hij onjuist. In bepaalde bedrijfstakken (zoals de industrie) is deze gedachte dan ook mislukt. In andere, vooral de landbouw- en visserijsector, hebben we de ‘-schappen’ gekregen, waar werkgevers en werknemers gezamenlijk hun belangen behartigen. Momenteel wordt echter een discussie gevoerd over het gesloten karakter ervan en de noodzaak van publieke verantwoording. Volgens Dooyeweerd kan men overheidsverantwoordelijkheden en belangen van een sector niet op deze manier vermengen. Ook waar er de noodzaak is van integratie van belangen moeten bepaalde publieke beginselen geëerbiedigd worden. Het is de taak van de staat maatschappelijke harmonie te bevorderen door een juiste ‘symbiose’ van alle verbanden, personen, belangen en waarden.

2. Vorming nationale gemeenschap

Ik wil een tweede element noemen. Onder leiding van de staat vindt volgens Dooyeweerd de vorming van een nationale gemeenschap plaats. Dit is in feite een heel eenvoudige waarheid: de staat definieert wie zijn onderdanen zijn en wie niet. Ben je staatsburger dan geniet je alle rechten en de rechtsbescherming van de staat. Zo vormt zich uit deze rechtsbescherming op den duur een nationale gemeenschap die in relatie tot deze staat een gemeenschappelijke geschiedenis en een gemeenschappelijke identiteit aanneemt. Interessant is dat Dooyeweerd dit nationale op geen enkele manier in verband brengt met etniciteit en zelfs niet met verschil in taal of afkomst. Nationale identiteit ontstaat in de wisselwerking tussen een gemeenschap van onderdanen onder leiding van een staat. Zo kunnen de Verenigde Staten beweren dat zij een ‘great nation’ zijn, hoewel ze ook een smeltkroes vormen van verschillende culturen, godsdiensten en zelfs talen.

Prof.dr. Roel Kuiper is bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit, directeur van het Centrum voor Samenlevingsvraagstukken aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle en lid van de Eerste Kamer voor de ChristenUnie.

De actualiteit van Dooyeweerds visie op de rol van de staat in het vormen van een nationale politieke gemeenschap kan ons nauwelijks ontgaan. Ze is niet alleen relevant voor het integratievraagstuk in Nederland, maar ook voor de rol van een nationale overheid in relatie tot bijvoorbeeld een Europese overheid. Dat Europese bevolkingen zich primair blijven richten op hun nationale politieke gemeenschap, heeft alles te maken met de functie en betekenis van de nationale staat. Alleen een Europese staat kan een Europese politieke gemeenschap doen ontstaan. Maar een Europese staat is duidelijk een brug te ver. Europese burgers zoeken in de crises van dit moment juist de bescherming van hun nationale overheid. Dooyeweerds staatsvisie helpt om de cruciale betekenis van staten te blijven zien voor burgers en politieke gemeenschappen.

3. Visie op recht en gerechtigheid

Tot slot een derde element. Overheden hebben hun kerntaak op het publieke domein in de bediening en handhaving van het recht. Maar wat recht is staat niet los van diepere opvattingen over wat goed is en wat gerechtigheid moet heten. En dit alles staat voor een christen niet los van de bijbelse openbaring van Gods bedoelingen met deze wereld. Dooyeweerd blijft daarom spreken van christelijke staatkunde en dat lijkt mij ook terecht. Er zijn voortdurend discussies, ook vandaag, over de inzet en de reikwijdte van christelijke politiek. Daarbij let men nogal eens op de consequenties van het innemen van een christelijk standpunt. Het zou ervoor kunnen zorgen dat anderen in de samenleving zich onvrij gaan voelen. Ook vindt menigeen dat christenen eens moeten gaan beseffen dat ze een marginale positie innemen in de huidige samenleving en hun pretenties moeten matigen. Ik denk dat christelijke politiek en een christelijke staatkunde het niet kunnen stellen zonder een duidelijke visie op wat recht en gerechtigheid voor heel de samenleving inhoudt. Zou de boodschap anders moeten zijn wanneer christenen een minderheid zijn geworden? Nam de gevangene Paulus tegenover Felix een blad voor de mond (*Handelingen* 24)? Hoe dan ook, dat een overheid zich heeft te richten op de gerechtigheid die God ons in de Bijbel voorhoudt, is de blijvende kern van het ‘protestantse denken’ in de politiek. Van dat denken was Dooyeweerd een geleerd vertolker. ■

De maggiblokjes van Groen

INTERVIEW MET HERTALER ARIE KUIPER OVER ‘ONGELOOF EN REVOLUTIE’

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Ik beken: ‘Ongeloof en revolutie’ heb ik nooit uitgekregen. Dat mag natuurlijk niet als medewerker van de Groen van Prinsterer stichting. Gelukkig is er nu een herziene versie, zodat dit klassieke werk weer een eeuw mee kan. Een gesprek met Arie Kuiper, die het boek herhaalde naar hedendaags Nederlands. “Dit is eindelijk weer een toegankelijke versie.”

Was hertaling echt nodig?

In de versies uit de negentiende eeuw was het boek echt ondoorgrondelijk. Op sommige zinnen hebben we dan ook flink zitten puzzelen. Vaak gebruikt Groen vijf bijzinnen of meer in één zin. Dat leest lastig. In de herziening hebben we veel zinnen opgeknipt in meerdere zinnen. We hebben bewust geen tekstdelen weggelaten. Groen formuleert soms heel zorgvuldig, en daarom waren we erg huiverig om er zaken uit te laten. Het is ook moeilijk voor ons nu om te bepalen wat in zijn tijd wel of niet belangrijk was.

Arie Kuiper (22) is getrouwd met Anneloes en studeert politicologie aan het University College in Utrecht.

In de serie *Klassiek licht* verzorgt hij (met zijn vader prof.dr. Roel Kuiper) namens ND en WI de herziening van Groen’s *Ongeloof en revolutie* (op basis van de editie van 1868). Op 9 december werd de nieuwe uitgave in de Waalse kerk in Den Haag gepresenteerd.

Onder de naam *Klassiek licht* brengt het *Nederlands Dagblad* een reeks boeken van eigen bodem uit die van grote invloed zijn geweest op het christendom in Nederland. De reeks verschijnt in 2008 en 2009 en staat onder redactie van prof. dr. Herman Selderhuis van de TU Apeldoorn en adjunct-hoofdredacteur van het ND, Koert van Bekkum.

De herziening heeft geen Jip en Janneke taal opgeleverd, is mijn eerste indruk.

Nee, daarvoor hadden jullie iemand anders moeten inhuren. Ik ben daar niet zo van. De integriteit van de tekst vind ik intens belangrijk, het recht doen aan het boek, het compleet houden. Sommige woorden zijn zo eigen aan de tekst dat we die niet wilden hertalen. Complexe onderwerpen en zinnen lichten we daarom in voetnoten toe. Wel heb ik vele archaïsche woorden voor hedendaagse vervangen. Wat mij opviel tijdens het werk is dat de stijl van de tekst nogal wisselt. Soms leest het echt als een trein, en soms kom je ineens op een soort maggiblokje terecht, een stuk tekst dat je zeven keer moet lezen om het te snappen. Hoewel we echt hebben geprobeerd dit te verbeteren, zal dit ook nog steeds zichtbaar zijn in de nieuwe versie.

Wat viel je verder op tijdens het werken aan de hertaling?

Groen had enorme kennis, niet alleen van de Bijbel maar ook van de klassieken, zoals Plato en Cicero. Het is erg mooi om te lezen hoe hij heel verschillende auteurs aanhaalt, soms zelfs dichters. Hij was enorm veelzijdig en belezen, een echte homo universalis zoals je die nog maar weinig tegenkomt. Tegelijk betrap je hem regelmatig op slordigheden, op knip- en plakwerk. Bijvoorbeeld als het gaat over krantenartikelen. Die citeert hij, soms met hele stukken, pagina’s lang. Dan zie je dat hij haast had met publiceren. Groen vond de relevantie van zijn tekst te groot om te lang met de eerste uitgave te wachten.

Wat is de kern van Groen’s betoog? Waar slaat de titel ‘Ongeloof en revolutie’ op?

Groen zag dat in de loop van de negentiende eeuw het geloof steeds meer naar de achtergrond werd verdrongen. Na de Franse revolutie, eind achttiende eeuw, begonnen de ideeën van de Verlichting zich steeds breder te verspreiden. Uiteindelijk was het cruciale punt dat in die ideeën de mens centraal werd gesteld en niet God. Elke vorm van religie werd structureel uit het systeem geweerd. In die zin was het een geestelijke revolutie, vanuit ongeloof. In de tijd van Groen was dat erg duidelijk omdat

het nieuw was. Nu is het gemeengoed, we weten niet beter en zijn er bijna aan gewend. Groen doorzag dat en leverde zo fundamentele, en vooral negatieve, kritiek. Hij vond veel Verlichtingsideeën “walgelijke onzin”. De wortel was ongeloof, en dus komt er verder weinig goeds uit. Dat brengt een radicaal kritisch vermogen met zich mee op seculier denken.

Waar ligt het belang van Groen’s boek voor deze tijd? Moet ook een nieuwe generatie, zeg maar jouw leeftijdgenoten, het gaan lezen?

Jazeker. Groen wijst terecht op een radicaal element: het is mens of God, ongeloof of geloof. Dat radicale ontbreekt bij mijn generatie wel eens. We gaan makkelijk mee met de cultuur. In die zin heb ik veel aan dit boek gehad. Groen lezen houdt je scherp en helpt je kritisch afstand te nemen tot deze tijdgeest. Al ben ik het regelmatig niet met hem eens en is hij regelmatig gedateerd, zijn kritiek staat als een huis. Zijn denken vormt niet voor niets mede de basis van christelijke politiek. Ook aankomende ChristenUnie-politici moeten de argumenten uit deze tekst kennen. ■

G. GROEN VAN PRINSTERER ONGELOOF EN REVOLUTIE (1847) BEWERKT EN INGELEID DOOR ARIE KUIPER EN ROEL KUIPER

300 PAGINA’S | € 15,90 | DONATEURS VAN DE GROEN VAN PRINSTERERSTICHTING
ONTVANGEN 20% KORTING EN BETALEN € 12,70.

Ongeloof en Revolutie van de jurist en historicus Guillaume Groen van Prinster (1801-1876) verscheen op een scharniermoment in de Europese geschiedenis en stond aan de wieg van de christelijke politiek in Nederland. Groen peilt de geest van de moderniteit die met de Franse Revolutie zijn doorbraak beleefde en dwingt zo tot een keuze. Ook in politiek en samenleving bestaat er geen neutraliteit tegenover het evangelie. Geloof en ongeloof maken verschil en zijn van betekenis voor de gang van een cultuur. Deze boodschap is in ideologisch geladen tijden telkens weer herkend. Nu in Nederland en de wereld geloof en ongeloof, beschavingen en religies opnieuw botsen, zijn Groens gedachten verbazingwekkend actueel.

Naam	
Straat	
Postcode & Woonplaats	
Telefoonnummer	
E-mailadres	

Stuur mij een exemplaar van Ongeloof en revolutie. Ik betaal € 15,90*. Ik ben donateur van het WI (De Groen van Prinstererstichting) en betaal € 12,70*.

*Ik machtig het Nederlands Dagblad eenmalig het bedrag van mijn rekening af te schrijven.

Bankgironummer		Handtekening	
----------------	--	--------------	--

Voorbij een christelijke samenleving

DOOR PETER BLOKHUIS

Een lid van de ChristenUnie die leest wat Abraham Kuyper (1837-1920), de stichter van de Anti-revolutionaire Partij, geschreven heeft over staat en politiek, zal er veel in herkennen. Het zou vreemd zijn als het anders was: de ChristenUnie staat in de traditie van de protestants-christelijke politiek in Nederland, de traditie die met Groen van Prinsterer en Kuyper begon. Maar wij leven een eeuw later, in een andere samenleving, en het denken heeft na Kuyper niet stilgestaan.

Kuyper gaat uit van een christelijke samenleving, dat wil zeggen van een samenleving waarin de meeste mensen christen zijn. Dat in Nederland een groot aantal mensen moslim zou kunnen zijn en een nog veel groter aantal mensen het bestaan van God zou kunnen ontkennen of er geen rekening mee houden, kwam niet bij hem op. In dit artikel ga ik na hoe dicht de ChristenUnie bij de opvattingen van Kuyper staat. Ik bespreek de hoofdlijnen van zijn denken over staat en politiek aan de hand van Het Calvinisme, de tekst van zijn in Amerika gehouden Stone-lezingen. Hij hield deze lezingen 110 jaar geleden en ze zijn nu opnieuw uitgegeven in de serie *Klassiek licht*.

CALVINISME: GODS GEZAG VOOROP

Kuyper verstaat onder calvinisme een zelfstandige levensrichting, met eigen beginselen en een eigen vorm van leven en denken. Meer dan in het katholicisme en het lutheranisme is in het calvinisme de idee van het christelijke leven uitgewerkt. Als levensrichting staat het volgens Kuyper tegenover het modernisme en de islam.

Voor het calvinisme is kenmerkend de erkenning van het gezag en de almacht van God. Alles is Gods schepping. Ondanks de zonde van de mens houdt Hij de wereld in stand en zorgt Hij ervoor dat het leven leefbaar blijft. De mens staat tot God in een directe relatie, zonder tussenkomst van wie of wat dan ook. Daarom zijn mensen in hun relaties fundamenteel gelijk, wat bij Kuyper leidt tot de gedachte dat vrijheid en democratie direct uit het calvinisme voortvloeien. Men kan de vraag stellen

of de levensbeschouwing van de meeste leden van de ChristenUnie overeenkomt met Kuyper's calvinisme. Komend vanuit zeer verschillende kerken en groepen lijken ze elkaar in de eerste plaats te herkennen in het beroep op de Bijbel en de erkenning van de afhankelijkheid van God.

STAAT VS. VRIJHEID

Kuyper gaat er vanuit dat staat en overheid vreemde elementen zijn: ze horen niet bij de goede schepping. Als er geen zonde was, zou er geen staat zijn. Dan zouden mensen zich ontplooiën overeenkomstig hun aanleg en zou de hele mensheid een organisch geheel vormen zonder verdeeldheid. De staat is een uiterlijk dwangmiddel om voor orde en recht te zorgen. Het is een vreemd element omdat mensen alleen God zouden moeten gehoorzamen. Niemand heeft dan ook het recht om over een ander te heersen, tenzij God hem die taak geeft. De staat is een mechanisch middel waardoor God het leven in de organisch samenghangende samenleving beschermt. Het gezag van de overheid kan dan ook alleen erkend worden als we het zien als door God gegeven: de overheid is dienaar van God, zij regeert bij de gratie Gods. Voorop staat bij Kuyper niet dat de staat God moet erkennen, maar dat er zonder God geen reden is om ons te voegen naar de wetten van de staat. We gehoorzamen omdat God het zegt. Daarom is hij een fel criticus van de Franse revolutie en de gedachte dat het gezag van het volk komt: volkssoevereiniteit betekent dat men het gezag van God niet erkent en dat inruilt voor de wil en de macht van mensen. Dat leidt tot staatsalmacht die de vrijheid van mensen beknot. Alles wordt dan bepaald door de macht van mensen die regeren. Dat gevaar kan alleen bezworen worden als er een hogere macht en hoger recht is.

Kuyper heeft de menselijke vrijheid hoog. Die vrijheid kan zich alleen onderwerpen aan het gezag van God. Tegen dat van mensen komen we in opstand tenzij het overheidsgezag van God komt en dat gezag in naam van Gods eeuwige recht bekritiseerd kan worden.

Ook in de ChristenUnie wordt de overheid als dienaar van God gezien. De overheid heeft een eigen

Peter Blokhuis is voorzitter van het Landelijk Bestuur van de ChristenUnie.

Column

Protestantse principes?

verantwoordelijkheid die niet te herleiden is tot de wil van mensen. Kuyper denkt echter tegelijk positief en negatief over de staat: ze moet er zijn, maar als vreemd element in de samenleving bedreigt ze de vrijheid. De ChristenUnie lijkt positiever over de staat te denken. Over een tegenstelling tussen de mechanische, uiterlijk ordenende staat en de organische samenleving wordt niet gesproken.

SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING

Naast de soevereiniteit in de staat is er soevereiniteit in de samenleving. De samenleving bestaat uit organische delen die relatief zelfstandig zijn en een eigen gezag of soevereiniteit kennen. Voorbeelden zijn gezinsleven, handel, wetenschap, kunst en ambacht. Het leven in die kringen verloopt organisch, dat wil zeggen naar hun aard. Kuyper gebruikt ook hier het woord 'soevereiniteit' om aan te geven dat er geen ander gezag boven staat dan dat van God. De staat ordent op mechanische wijze de verhoudingen tussen de verschillende delen of kringen maar treedt niet in het gezag van de kringen. Ze kan dat ook niet. Kuyper gebruikt het beeld van het lichaam: de staatsoverheid is geen organisch hoofd van de samenleving, maar een mechanisch hoofd, van buiten op de volksromp gezet als een hulpmiddel. Binnen de ChristenUnie wordt de uitdrukking 'soevereiniteit in eigen kring' niet veel gebruikt. Liever spreken we van 'onderscheiden verantwoordelijkheden'. Soevereiniteit ten opzichte van elkaar biedt weinig ruimte voor de onderlinge verwevenheid. De eigen verantwoordelijkheid van gezinnen, scholen en bedrijven is voor de ChristenUnie een belangrijk uitgangspunt, maar de verwevenheid met de staat is veel sterker dan bij Kuyper. De discussie over de relatie tussen overheid en gezin is daarvan een voorbeeld.

KERK EN STAAT

Kuyper gebruikt graag de uitdrukking 'een vrije kerk in een vrije staat'. Geconfronteerd met de bekende opvatting dat de overheid 'moet weren en uitroeien

alle afgoderij en valse godsdienst' zegt hij dat dit niet typisch calvinistisch is maar een overblijfsel uit de tijd van Constantijn de Grote. Het calvinisme wijst af dat er maar één zichtbare kerk mag zijn. Het is dus niet aan de overheid om te bepalen wat de ware kerk is. Over moslims en humanisten spreekt hij in dat verband echter niet. Volgens Kuyper heeft de overheid een taak op geestelijk terrein. Als dienaar van God moet ze God als Opperheer erkennen, Godsclastering tegengaan, de zondagsrust handhaven en kerken beschermen. Het tegengaan van Godsclastering baseert Kuyper op het Godsbesef dat ieder van nature heeft. Hij zegt niet dat de overheid voor God moet opkomen of voor de gekwetste burger, Godsclastering is een aantasting van de basis waarop staat en overheid rusten.

CHRISTELIJKE SAMENLEVING

In Kuypers opvatting lijkt de christelijke samenleving voorondersteld te zijn. In dat kader kan hij pleiten voor vrijheid in een samenleving die organisch wordt opgevat. De ChristenUnie werkt in een geheel andere situatie waarin nauwelijks gesproken kan worden van een gedeelde visie op leven en samenleven. Een verwijzing naar God wordt verstaan als uitdrukking van de mening van sommigen die voor anderen geen consequenties mag hebben. Groepen met uiteenlopende meningen zoeken naar oplossingen voor politieke problemen waar mee te leven valt, zonder dat ieder het er geheel mee eens is. In die zin is ook nu de staat iets uiterlijks: er moeten besluiten genomen worden, maar aansluiting bij de eigen overtuiging is er vaak niet of het zou het geloof in de democratie moeten zijn. De ChristenUnie streeft in de praktijk naar kleine stapjes in de goede richting en het behoud van de vrijheid van gezinnen, kerken, scholen en andere samenlevingsverbanden. Christenen hebben een politieke verantwoordelijkheid en die kunnen zij niet anders inhoud geven dan door te zoeken naar Gods wil in de hoop dat Gods Geest ook bij anderen werkt. De wil van God is richtinggevend voor het politieke optreden. Tegelijk herkennen veel leden van de partij zich in wat Kuyper als de taken van de overheid op geestelijk terrein ziet. Het is de vraag of men daarin niet uitgaat van een christelijke samenleving en een christelijke overheid die in deze tijd niet meer bestaan. ■

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

Het zit diep in de ziel van de ChristenUnie verankerd dat zij veel meer wil zijn dan een belangenvereniging voor christenen en ook meer dan een getuigenispartij van christenen. Christelijke politiek heeft onder alle politieke stromingen het meest consistente, historisch gefundeerde en relevante visioen voor waar het met deze wereld naartoe moet.

VISIOEN

Wat daarmee deels in strijd is – en wat soms schuurt – zijn de protestantse principes van de partij. In haar vormen, ideeën, mensen en publicaties is de ChristenUnie veel meer typisch protestants dan wenselijk is. Voor de karikatuur die de buitenwacht van Staphorst en Bunschoten maakt, wordt door de partij te vaak ook zelf aanleiding gegeven. De evangelische inbreng uit de recente partijgeschiedenis is een welkome aanvulling in diversiteit, maar vaak blijven het protestantse en het evangelische nog onverbonden naast elkaar staan, zoals dat in de 'bloedgroepenstrijd' in het CDA ook altijd het geval gebleven is. De protestantse principes worden dan simpelweg aangevuld met evangelische elementen en hier en daar een katholiek kenmerkje. Samen is dat allemaal nog steeds ver verwijderd van het bijbelse visioen, dat in het Nieuwe Testament trouwens al aardse contouren krijgt: de hele stad (de hele cultuur) tot bloei brengen.

INTEGRATIEPSALM

Een bijbelse passage die inspirerend kan werken, is de 'integratiepsalm', *Psalms* 87. Daar wordt, op het eerste gehoor heel merkwaardig, van Filistijnen, Tyriërs en Moren (Nubiërs, zegt de NBV) gezegd dat zij allemaal in Jeruzalem geboren zijn. Op paspoort-niveau is dat onzin natuurlijk. De Filistijnen heten juist Filistijnen omdat het Filistijnen zijn en geen Israëlieten. Maar de psalm presenteert dit daarom ook als ideaal, als toekomstdroom: once upon a time zal men zeggen dat alle volken in Sion geboren zijn. Dat is pure onzin, tenzij het iets betekent als: op een dag vallen alle scheidslijnen tussen mensen en volken weg. Op een dag vinden zij allemaal hun bestemming. Op een dag staat iedereen voor het aangezicht van God. Op een dag ontdekt ieder: *mijn bronnen zijn alleen in u*.

DANSENDE PARTIJCONGRESSEN

Die protestantse principes hebben een historische en praktische betekenis, we kunnen er niet zonder. Maar wat die principes overstijgt, dat zijn bijbelse beelden. Principes raken nooit het hart, beelden des te meer. Niet voor niets dat Amerikaanse presidenten als het echt inspirerend moet zijn, teruggrijpen op 'the American dream'. De droom van *Psalms* 87 lijkt daarop, maar is veel katholieker. Het zijn niet alleen de Amerikanen die thuis zijn bij de Heer. Het gaat om alle volken en naties.

I have a dream... ik droom van een ChristenUnie die mensen uit alle geografische en geestelijke windstreken verenigt. Ik droom van een partij die aan integratie doet, meer dan dat zij er over spreekt. Ik droom van een partij die in haar programma kan schrijven dat zij aan de hele wereld gunt wat in haar eigen geledingen bezig is werkelijkheid te worden. Ik droom van een partij waarin ieder belijdt dat – net als in *Psalms* 87 – alleen de Heer dat kan doen. Ik droom van dansende en zingende partijcongressen waar ze in Amerika nog verbaasd van zouden opkijken.

SAMENVATTING

- Kuyper gaat nog uit van een christelijke samenleving.
- Volgens hem is de overheid nodig, maar is ze een vreemd element en bedreigt ze de vrijheid.
- De ChristenUnie gaat meer dan Kuyper uit van de onderlinge verwevenheid van overheid en samenleving.

De spanning er weer in brengen

DE CHRISTENUNIE VERDIENT EEN VERBETERDE POLITIEKE THEORIE

DOOR AD DE BRUIJNE, HOOGLERAAR ETHIEK TU KAMPEN

Begin oktober 2008 hield ik een inleiding voor het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie. Daarvan geef ik in dit artikel de hoofdlijn weer. Men had mij uitgenodigd om in het licht van mijn proefschrift uit 2006 in te gaan op de vraag welke nieuwe accenten volgens mij nodig zijn in de politieke theorievorming binnen de partij. In mijn proefschrift analyseerde ik de politieke theologie van de Engelse theoloog Oliver O'Donovan¹. Volgens mij is een vernieuwing nodig van het christelijke politieke denken binnen de ChristenUnie en kan O'Donovan daarbij helpen, op minstens drie punten. Ik rond af met enkele praktische accenten.

1. BREUKVLAK IN DE GESCHIEDENIS

In de eerste plaats wijst O'Donovan ons op een breukvlak binnen de geschiedenis een verantwoorde weg.

Christelijke publieke actie (ook christelijke politiek) in Nederland kwam op in het kader van de negentiende eeuwse strijd tegen de ontkerstening. Nederland gold voor velen als een christelijke, protestantse, zelfs calvinistische natie. Franse revolutie en Verlichting probeerden het publieke domein van deze natie neutraal te maken en de christelijke religie te verbannen naar een eervol bestaan in de privésfeer. Christelijke publieke actie wilde dat voorkomen of keren. Men streefde naar een publiek domein waar bijbelse normen gelden en de hoogste Koning openlijk geëerd wordt. Ook in het latere model van een confessioneel pluralisme bleef dat het geval. Daarbinnen respecteert men andere levensbeschouwelijke spelers in het veld, terwijl men aanvaardt dat de uitkomst van een politiek debat vaak niet verder komt dan een resultante. Desondanks blijft de christelijke bijdrage aan dit spel de inzet om het publieke domein christelijk te maken.

VERZAKELIJKING ZONDER BIJBELSE INBEDDING

Aanvankelijk had deze inzet succes. De slapende massa's in Nederland waren destijds christelijker dan de liberale elite wilde. Na een periode van secularisatie en resacralisatie werkt dit doel voor christelijke publieke actie echter niet meer. Toch blijven veel christenen opereren vanuit dit voorbije verleden. Daardoor hanteren ze te hoge en te verre idealen voor het publieke domein. Vaak gaven ze de oorspronkelijke Kuyperiaanse speculaties prijs, maar hielden ze tegelijk vast aan Kuypers ideaal. Als gevolg daarvan dreigen ze van een belofte voor de toekomst van Gods koninkrijk een politiek streefdoel te maken voor tijdelijke samenlevingen van nu. Dat werkt niet meer en is bovendien theologisch onverantwoord.

Het is daarom geen wonder dat dit klassieke ideaal weglekt uit de praktijk van de huidige Christenunie. Ik vind dat terecht en kan goed uit de voeten met de huidige politieke praktijk in de partij. Tegelijk signaleer ik dat deze niet samengaat met een vernieuwde basisvisie op politiek. Dat lijkt mij riskant. Verzakelijking zonder inbedding in een bijbels verantwoorde basisvisie leidt tot interne secularisatie.

VREEMDE INVLOEDEN

Bovendien komen daarbij zomaar vreemde invloeden binnen. Sommigen vervallen met hun ambachtelijke stijl tot een soort liberalisme en houden hun geloof in de schaduw. Anderen zoeken evenals het CDA inspiratie bij het communitarisme en sieren dat met de aloude leus 'christelijk-sociaal'. Zij pleiten voor normen, waarden of deugden in het algemeen en propageren religie vanwege haar samenbindende potentie en haar sociaal kapitaal. Ook hanteren zij het nieuwe 'sibboleth' van een 'joods-christelijke traditie', een eigentijdse vervanger van het oude ideaal van een christelijke samenleving, waarvan Groen van Prinsterer en Kuyper zouden gruwen. Weer anderen laten zich aanspreken door cultuurkritische benaderingen als van Stanley Hauerwas, of Van de Beek en zijn leerling B. Reitsma². Zij nemen gretig afscheid van het 'constantijnse tijdperk' waarin christenen macht nastreefden en

‘DE CORRECTIE VAN O’DONOVAN IS NODIG, ZELFS WANNEER
VEEL PRAKTISCHE POLITICI MENEN DAT ZIJ WEL ZONDER
THEOLOGIE KUNNEN. ZONDER DAT ZE HET DOORHEBBEN.
BEVATTEN HUN VISIES EN ACTIES VEEL IMPLICIETE THEOLOGIE,
DIE NOGAL EENS VEROUDERD OF OMSTREDEN IS’

concentreren zich op de alternatieve samenleving van de kerk. Die visie bevat waardevolle elementen voor een praxis van christenen in een minderheids-situatie. Tegelijk blijft zij in het licht van de eigen theologische traditie te beperkt. Ook maakt zij zich te gemakkelijk af van de vraag of en hoe christenen ook in een minderheidspositie publieke verantwoorde-lijkheid kunnen dragen.

EINDE CHRISTELIJK TIJDPERK

Op zevenmijlslaarzen maak ik duidelijk op welk historisch breukvlak wij ons vandaag bevinden. In het Oude Testament viel de samenleving van Israël grotendeels samen met de kerk: een volk geregeerd door de wet van God, waarbinnen God publiek geëerd kon worden. In de tijd van het Nieuwe testament en daarna leven christenen als vreemdelingen verspreid over de bestaande volken. Daarbij trokken zij zich niet terug en zelfs droegen zij soms publieke verantwoordelijkheid. Meestal schoot hun invloed daartoe echter tekort, of onthielden zij zich vanwege de overal aanwezige afgodendienst. Daarop volgt het Constantijnse tijdvak, waarin christenen 1500 jaar lang het centrum van de macht bezetten. Aan de oppervlakte kleurt een hele samenleving en cultuur christelijk. Vooral sinds Karel de Grote grijpt men daarbij terug op het Oude Testament. Opnieuw werd de samenleving volgens Gods wet geordend. De bestaande samenleving gaat gelden als deel van het koninkrijk van God.

Dit Constantijnse tijdvak loopt vandaag in de westerse wereld ten einde. Toch bestrijd ik hen die daarom beweren dat wij weer terugkeren naar de situatie van de Vroege kerk, of in eenzelfde positie terechtkomen als christenen in andere werelddelen. Wij hebben immers niet te maken met een niet-

christelijke samenleving zonder meer, maar met één die eens ‘christelijk’ was. Je kunt haar niet begrijpen of dienen als je dat verwaarloost. Dit breukvlak maakt dat de christelijke politiek niet meer toe kan met bestaande theorievorming. Deze dateert uit de vorige fase of was erop gericht om de breuklijn nog te voorkomen of te repareren.

NIEUWE TIJD, NIEUWE VISIE

Over deze problematiek gaat mijn proefschrift. Juist bij O’Donovan tref ik aanzetten aan voor nieuwe theorievorming. Daarbij denk ik niet in de eerste plaats aan zijn praktische positiekeus. Die is Engels, erg Anglicaans en dus gekleurd door de mogelijheden die een staatskerk biedt. Het gaat mij om de bijbelse visie op de aard van politiek die hij ontwikkelt en waarmee ieder in eigen context verder zou kunnen werken. Ook O’Donovan toont zich zeer bewust van dit breukvlak, maar minder eenzijdig dan Van de Beek, Reitsma en Hauerwas. Hij combineert juist het besef van dit breukvlak met de opgave die de voorbije christelijke eeuwen ons blijven stellen. Daardoor verenigt zijn visie elementen uit andere benaderingen die elkaar veelal uitsluiten.

2. THEOLOGISCH BREDER EN DIEPER

In de tweede plaats levert O’Donovan de Christenunie een broodnodige theologische update. Binnen de ChristenUnie domineert naar mijn indruk de politieke filosofie, vooral in de vorm van de Reformatorische wijsbegeerte. Deze is waardevol, maar in haar ontstaan wel gevoed door verouderde theologische wortels. Zij draagt het stempel van het negentiende eeuwse neocalvinisme. De eschatologische wending die Karl Barth in de twintigste eeuw bracht, bleef vaak onverwerkt. Juist die wending bij Barth en andere theologen vormde een theologie bij het genoemde breukvlak tussen een voorbije christelijke cultuur en naderend nieuw heidendom.

IMPLICIET EN OMSTREDEN

Voor orthodoxe christenen is Barth niet altijd een goede gids. Toch moet zijn aanzet ook binnen orthodox bijbels denken verwerkt worden. Juist dat doet O’Donovan. Daardoor kan hij de neocalvinistische politieke traditie bij de ‘postchristelijke’ tijd brengen. Dat is nodig, zelfs wanneer veel praktische politici menen dat zij wel zonder theologie kunnen. Zonder dat ze het doorhebben, bevatten hun visies en acties veel impliciete theologie, die nogal eens

verouderd of omstreden is. Dat is het geval bij een klassiek concept als dat van scheppingsstructuren met een ‘soevereiniteit in eigen kring’. Een scheppingsgerichte benadering blijkt in meer eschatologisch licht eenzijdig en werkt onnodig conservatief, bijvoorbeeld waar je als christenpoliticus in een niet-christelijke wereld ook andere relatievormen dan huwelijk en gezin moet ordenen. Ook rammelt er theologisch iets in de leidraad ‘publieke gerechtigheid’ of bij het bijbelse visioen van ‘sjaloom’ (‘vrede’). Zulke bijbelse woordjes betekenen verschillende dingen die je niet in één bulkbegrip mag samenklonteren om ze vervolgens theocratisch van de context van Israël te verplaatsen naar de samenleving vandaag.

HERMENEUTISCHE UPDATE

Bovendien zou je meer moeten doen om de inhoud van de bijbel toe te passen op vandaag. Begrippen destilleren of inspiratie opdoen aan aansprekende teksten vormen veelgevolgde procedés maar zijn hermeneutisch niet adequaat. Bedoelt de messiaanse koning van *psalm* 72 model te staan voor hedendaagse politieke ambtsdragers? Mag je Jeremia’s oproep aan de ballingen in Babel (*Jeremia* 29) om de vrede voor de stad te zoeken zomaar toepassen op vandaag? Is *Romeinen* 13 niet te smal en te toevallig om er een overheidsvisie op te bouwen? Kun je Jezus’ woorden uit *Matteüs* 25 over het kleden van naakten en eten geven aan hongerigen politiek opvatten? Soms wel, maar dan moet er onderweg wel meer gebeurd zijn. Ook op dit punt stimuleert O’Donovan. Bij geen enkele andere theoloog of politieke denker vond ik zo’n diepgaande en brede bijbelse benadering van politiek. Hij volgt en analyseert de gehele geschiedenis van het heil zoals we die in de bijbel vinden. Ook als ik op concrete punten anders kies dan hij, vind ik zijn methode voor de ChristenUnie van groot belang.

3. SPANNING TUSSEN KONINKRIJK EN POLITIEK

In de derde plaats daagt O’Donovan de ChristenUnie-traditie uit om opnieuw na te denken over het koninkrijk van God. In de ChristenUnie vatten wij dit vanouds op als een diepste woord over de scheppingswerkelijkheid. God is koning van zijn schepping; alles behoort tot zijn koninkrijk. Het koninkrijk is dan een soort beeld en niet te vergelijken met aardse politieke rijken. Het omvat juist verschillende

levensterreinen, zoals gezin, kerk en politiek. Overal zoeken wij Gods eer en zijn wil. Onze inzet in de schepping bouwt mee aan het koninkrijk. O’Donovan verbindt het koninkrijk van God met het koningschap over Israël en met de Messias als erfgenaam van Davids troon. Gods koninkrijk is juist wel een politieke grootheid. De koning van de toekomst lost alle aardse politieke autoriteit af. De profeten zien Hem regeren over Israël én de andere volken. Alle andere regeerders werpen hun kronen aan zijn voet.

GEEN GROOTSE PRETENTIES

Zo ontstaat er een principiële spanning tussen aardse politiek en Gods koninkrijk. Aardse politieke autoriteit vormt geen stukje geschapen werkelijkheid onder de koepel van Gods koninkrijk. Zij ontstond met de zonde en zit Gods koninkrijk in de weg. Alleen Christus brengt een betere wereld, niet door de huidige schepping geleidelijk te hervormen, maar door een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Aardse politiek houdt weliswaar na Christus’ komst nog een tijdelijke functie. Zij moet echter geen grootse pretenties hebben, zoals het streven naar een betere wereld of een christelijke samenleving die God eert en zijn wil doet. Ook christelijke politiek bouwt niet mee aan Gods koninkrijk. Juist christen-politici moeten niet de idealistische retoriek van andere politici christelijk willen spiegelen (“Alle kansen voor alle kinderen”). Voluit christelijke normen inbrengen in het publieke domein zou zelfs destabiliserend werken. Al het Nieuwe Testament waarschuwt daartegen, bijvoorbeeld waar het gaat om de slavernij of de plaats van vrouwen. *Kerken* moeten bijvoorbeeld grenzeloos ver gaan in gastvrijheid naar vreemdelingen en in liefde voor vijanden. Die houding is alleen mogelijk wanneer je verbonden bent aan Christus. Vertaal je haar in een losse norm voor iedereen in een niet-christelijke samenleving, dan leg je te hoge lasten op. Als een natie vandaag Gods wil doet, krijgt zij het in de wereld juist moeilijker. Je mag een land niet voorhouden: doe Gods geboden, *opdat het u welga*. Wie Gods wil doet, moet in het Nieuwe Verbond juist rekenen op extra moeite, die je alleen kunt begrijpen vanuit Jezus’ kruis en opstanding. Dat mag niet in de weg van christelijke politiek worden opgedrongen aan mensen die Christus niet kennen. Dus moet christenen in de samenleving niet langs politieke weg koninkrijksidealen najagen. Wel

‘ER ZIJN OOK COMPROMISSEN DENKBAAR DIE NIET MEER DOEN DAN VERKEERDE ONTWIKKELINGEN INPERKEN OF AFREMME... ALLEEN WAAR JE ALS CHRISTEN-POLITICUS ZELF ACTIEF ZOU MOETEN ‘MEEZONDIGEN’, PAST GEEN COMPROMIS’

moeten zij vanuit de eigen hoop op het komende rijk in deze oude wereld die voorbijgaat, de beperkte doelen dienen voor het leven van nu. Soms lukt het om dat zo te doen dat je toch een ritseling opmerkt van wat komen gaat.

DE SPANNING TERUGBRENGEN

O'Donovan laat zien dat deze spanningsvolle verhouding tussen de aardse rijken en het koninkrijk in de geschiedenis van het christelijke denken door velen is vastgehouden. Bijvoorbeeld bij theocraten tref je deze al aan. Daarom concludeerde men dat het enig goede politieke model zou zijn dat God zelf min of meer rechtstreeks regeert. Zij geloven dat dit nu al kan. Ook bij de tegenpositie van Hauerwas en Van de Beek herken je de genoemde spanning én de theocratische oplossing: alleen God zelf mag regeren. Zij menen echter anders dan echte theocraten dat deze regering iets voor straks is, terwijl nu het kruis domineert. Daarom kennen zij geen christelijke politieke verantwoordelijkheid. Binnen de ChristenUnie-traditie is het besef van die spanning echter veelal verdwenen.

O'Donovan brengt die spanning terug in de bezinning, zonder daarmee uit te komen bij theocratie of terugtrekking. Hij combineert haar juist met een 'kuyperiaans' besef van verantwoordelijkheid. Juist daarom kan zijn concept zoveel betekenen om de traditie van de ChristenUnie op een eigentijdse manier voort te zetten. Hij ziet in de geschiedenis een spanningsvolle tussenfase ontstaan. Christus is immers al koning maar gebruikt nog niet zijn macht om alles openlijk recht te zetten. Hij werkt via zijn Geest en Woord. Ter wille daarvan houdt Hij de aarde voorlopig geordend en tolereert hij nog de bestaande machten. Dat er overheden en aardse politieke samenlevingen zijn, is gegeven met deze tussenfase, het 'saeculum' in Augustinus' termen. Eigenlijk heeft de aardse politiek haar tijd gehad, maar nog even houdt ze een ordenende functie.

opunie.

www.opunie.nl | hét blog over actuele (christelijke) politiek | verrassende gastbloggers | vanaf december 2008

OVERHEID EN EER VAN GOD

Veel overheden erkennen Christus niet maar dienen desondanks zijn voorlopige doel. Het zou dan verkeerd zijn om hen langs *politieke* weg te willen binden aan de eer van God of het respect voor wetten. Zover komt een mens alleen via bekering onder het volle evangelie. Niet de politiek maar de kerk moet dit uitdragen. Dat kan ook politici tot geloof brengen. In dat geval moeten zij niet vergeten dat politiek blijft behoren tot de oude aardse structuren en geen gestalte van het koninkrijk wordt. Natuurlijk zullen zij binnen dat kader proberen om Christus te eren en de wijsheid uit zijn woord benutten bij hun ordenende resttaak. Zij mogen hun politieke doelen echter niet rechtstreeks christelijk laden en politiek niet misbruiken voor meer dan een indirecte dienst aan de voortgang van het evangelie. Zij bouwen niet aan het koninkrijk of aan een christelijke samenleving, en leggen de bijbelse normativiteit niet op aan het volk.

Deze overheidsvisie is anders dan binnen de ChristenUnie gebruikelijk is, al zijn er nogal wat parallellen met Abraham Kuyper. Vanwege de bijbelse onderbouwing ervan daagt zij de bestaande visie wel uit.

4. PRAKTISCHE ACCENTEN

Tot slot noem ik drie praktische punten waarin O'Donovans aanzet kan doorwerken.

a. Kerk en religie

De visie op religie en kerk binnen de ChristenUnie zou moeten veranderen. De kerk is immers meer dan een van de geschapen mesostructuren binnen de bestaande samenleving. De kerk vormt juist de nieuwe samenleving van de toekomst en botst principieel op de huidige samenleving. Wel blijft dit karakter van de kerk vaak verborgen voor wie niet in geloof kijkt. Op het eerste gezicht lijkt de kerk inderdaad op een vakbond, een voetbalclub of een moskeegemeenschap. Dat mag echter juist een christen-politicus niet verleiden om vooral te wijzen op de nuttige en samenbindende functie van de kerk in de *civil society*, en haar echte identiteit te verzwijgen.

Tegen deze achtergrond moet christelijke politiek ook niet naïef spreken over de waarde van religie in het algemeen. De echte strijd in de samenleving gaat niet over religieus of areligieus (dat lijkt zo vanuit een beperkt westers perspectief). De echte

strijd is een godenstrijd tussen religie en pseudoreligie. Daarom moet christelijke politiek bijvoorbeeld de islam geen hand toesteken omdat religie in het algemeen maatschappelijk zo nuttig is. Dat is zeer de vraag. Het mag alleen als het helpt bij de voorlopige ordening van de samenleving en omdat Christus pseudoreligie (nog) niet met macht of geweld bestrijdt.

b. Royaler compromis

O'Donovan kan de ChristenUnie een royalere omgang bieden met het politieke compromis. De christelijke politiek wordt immers verlost van alles wat 'des kerks' is. Daarom is overigens de noodzakelijke voorwaarde bij deze andere benadering dat de kerk haar publieke karakter weer waarmaakt. In dat geval ontstaat voor de christelijke politiek grotere bewegingsruimte, doordat zij in het saeculum geen koninkrijksdoelen hoeft na te jagen. Dat relativeert zelfs een gangbare voorwaarde voor een compromis, namelijk dat dit een stap in de goede richting moet vormen³. Deze oude wereld beweegt zich volgens de bijbel onontkoombaar in de verkeerde richting, en christelijke politiek bedoelt haar daarbij alleen maar nog enigszins in het lood te houden en zo mogelijk kleine tijdelijke oases van zegen te stichten. In dat geval zijn ook compromissen denkbaar die niet meer doen dan verkeerde ontwikkelingen inperken of afremmen. Alleen waar je als christen-politicus zelf actief zou moeten 'meezondigen', past geen compromis.

c. Civil voice en politiek debat

O'Donovan kan de ChristenUnie ook aan een eigen 'civil voice' helpen. Daarbij doel ik niet op de gangbare visie dat in het publieke domein alleen algemene argumenten tellen. Het is achterhaald om te denken dat er een algemene ratio bestaat, los van levensbeschouwelijke inkleuring. Wij moeten in het publieke debat juist veel opener en minder besmuikt durven aankomen met de bronnen voor onze kennis, dus ook met de bijbel. Ook de gedachte dat losse argumenten vanuit bijbelse normativiteit ten diepste wel zullen aanspreken omdat ze passen bij de schepping, is achterhaald. Soms geeft God zulke bruggen en dan moet je ze ook benutten. Je kunt ze echter niet plannen of afdwingen. Dus moet je eerlijk laten zien tegen welke achtergrond ze bij je staan. Dat moet echter niet gebeuren in de toonsoort van een appèl of claim

van Godswege. Je spreekt immers in de context van het saeculum en past je toonsoort daarbij aan. Zou je verder gaan, dan doe je wat de kerk in het publieke domein behoort te doen en misken je het seculiere karakter van aardse politiek. Voorwaarde bij zo'n stijl is natuurlijk dat je als christen-politicus zelf een herkenbare christen uit één stuk ben. Waar je politiek terughoudend bent, zul je persoonlijk de radicale stijl van Christus vertonen. Als je bijvoorbeeld Wilders politiek bestrijdt, huil je juist niet mee met de wolven in het 'anti-Wildersbos'. Wanneer je de radicale islam politiek wilt beteugelen, heul je juist niet met de collectieve zelfrechtvaardiging van alle gematigde weldenkende mensen ten koste van radicalen en fundamentalisten. Je houding zal de grenzenloze vijandsliefde van Christus vertonen. Bij deze benadering verlies je als christen-politicus ook de krampachtige ambitie om van tijd tot tijd getuigende geluiden te laten klinken (en het kwade geweten wanneer dit er niet van komt). Zoals elke christen zal ook de christen-politicus gelegenheden ontvangen waarin een getuigend woord geboden is. Die moet je dan ook benutten. Daarin verschil je echter niets van de christelijke bakker. Je ambacht is niet getuigen maar broodbakken of politiek bedrijven. ■

EINDNOTEN

- ¹ Ad de Bruijne, *Levend in Leviatan. Een onderzoek naar de theorie over 'christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan*. Kampen: Kok, 2006. Belangrijke werken van O'Donovan zijn: *The Desire of the Nations. Rediscovering the Roots of Political Theory*. Cambridge; Cambridge University Press, 1996, *From Irenaeus to Grotius. A Sourcebook in Christian Political Thought*. Grand Rapids, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1999, en O'Donovan, Oliver (1999). *The Ways of Judgment. The Bampton Lectures 2003*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2005.
- ² A. van de Beek, *God doet recht: Eschatologie als christologie*, Zoetermeer: Meinema, 2008; Bernard Reitsma, 'De kerk in de context van de Islam: macht of minderheid' in: *Soteria* 25, 3 (sep 2008); Stanley Hauerwas, *After Christendom. How the Church is to behave if Freedom, Justice, and a Christian Nation are Bad Ideas*, Nashville: Abingdon Press, 1991.
- ³ J. Douma, *Grondslagen: Christelijke ethiek*, Kampen: Kok, 1999, 303v.

Een katholieke

DOOR DRS. JAN SCHIPPERS

Van meet af aan is het proces van Europese integratie positief bejegend door de Rooms-katholieke kerk (RKK). Aan de wieg van de Europese Unie, in 1958 nog bestaande uit EGKS, EGA en EEG, stonden voornamelijk Rooms-katholieke politici. Wie kent niet de namen van Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi, Robert Schuman en Jean Monnet? Wat is er vandaag de dag nog te merken van Europa als katholiek project, en hoe is de houding van de RKK ten aanzien van de Europese Unie?

MOTIVATIE: EENHEID EU EN CHRISTENDOM

De vraag of een kerk zich wel moet inlaten met concrete politiek, wordt door de RKK – bij monde van het Tweede Vaticaans Concilie – positief beantwoord: “De politieke gemeenschap en de Kerk zijn op hun eigen gebied onafhankelijk van elkaar en autonoom. Maar zij staan beide, zij het op verschillende gronden, in dienst van de persoonlijke en sociale roeping van dezelfde mensen.”¹ De RKK heeft het proces van de Europese integratie vanaf het begin gesteund en positief begeleid. De reden daarvoor luidt: vrede in Europa herstellen en Europa herenigen.² Vanaf de jaren tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog hebben de opeenvolgende pausen zich positief over de Europese eenwording uitgelaten en gesteld dat de integratie van Europa een goede en belangrijke zaak is.

BELANG CHRISTELIJKE WAARDEN

Paus Johannes Paulus II heeft zich erg vaak uitgesproken over Europa, bijvoorbeeld in zijn *Ecclesia in Europa* (2003). Hij werd niet moe om na de val van de Berlijnse Muur te benadrukken dat niet

zozeer de EU uitbreidt naar het oosten, maar dat het Europa is dat eindelijk weer Europa wordt. In het boek staat te lezen dat werkelijke Europese eenheid geworteld is in gemeenschappelijke waarden – en dan doelt hij met name op waarden zoals deze door het christendom in de Europese cultuur en samenleving zijn en worden ingebracht. Van hieruit kan Europa zijn interne tegenstellingen overwinnen en zich ook inzetten voor een rechtvaardige en vreedzame wereldorde om zo zijn mondiale verantwoordelijkheid in te vullen. De aloude droom van het Heilige Roomse Rijk lijkt via de Europese Unie weer gestalte te krijgen. En juist daarom is de paus zo positief over Europese integratie en wil hij dat de Rooms-katholieke kerk hierbij nauw betrokken wordt, zeker wanneer het om de basale waarden van de Europese samenleving gaat. Vanuit de RKK zelf krijgt deze betrokkenheid concreet vorm in de COMECE, de Commissie van de Bisschoppenconferenties van de Europese Gemeenschap.³ Op deze manier heeft de RKK een spreekbuis (en invloed) binnen de instellingen van de Europese Unie.

WAARDEN EN VERANTWOORDELIJKHEID

Het accent op de christelijke waarden als funderend element voor de Europese samenwerking kwam in het bijzonder tot uitdrukking in de pauselijke lobby voor een concrete verwijzing naar het christendom in het ontwerp van de Europese grondwet. Het is er niet van gekomen, maar ook het grondwetsvoorstel leed schipbreuk. Vanuit de christelijke waarden oefent de RKK kritiek uit op het eenzijdige of dominerende economische dimensie van de Europese eenwording. De vorming en voltooiing en een gemeenschappelijke Europese markt mag niet de enige en belangrijkste doelstelling van de EU zijn. De Europese regeringsleiders moeten namelijk ook werk maken van een sociaal Europa, van de mondiale verantwoordelijkheid van de EU, zoals hiervoor reeds aangeduid.

INVLOED VIA HET EUROPEES PARLEMENT

Aanvankelijk was de invloed van katholieke partijen binnen de Gemeenschappelijke Vergadering (de voorloper van het Europees Parlement) zeer sterk, vooral omdat hetatholicisme ook sterk was in de meeste van de oorspronkelijke zes lidstaten van de Europese Gemeenschappen. Alleen in Nederland

Europese Unie?

en in Duitsland was het protestantisme politiek vertegenwoordigd. Zij beschikten echter niet over een internationaal forum en – bij gebrek daaraan – sloten de protestanten zich aan bij de katholieken die zich verenigd hadden in de *Nouvelles Equipes Internationales* (NEI), de voorloper van de Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD) en de Europese Volkspartij (EVP).

VAN CHRISTELIJK NAAR CONSERVATIEF?

De gestage uitbreiding van de EU heeft een verbreding van de EVP-fractie tot gevolg gehad. Politicoloog Hans-Martien ten Napel spreekt van “een geleidelijke karakterverandering van een christen-democratische partij in de richting van een moderne liberaal-conservatieve *Partei der Mitte*, die de christelijke traditie hoogstens erkent als één van haar (verscheidene) inspiratiebronnen.”⁴ Bekende conservatieve partijen die tot de EVP-fractie zijn toegetreden zijn de Griekse *Nea Demokratia*, de Spaanse *Partido Popular* en de Britse *Conservative Party*. Binnen de EVP-fractie wendten overtuigde Rooms-katholieken, zoals indertijd Otto van Habsburg, uiteraard hun invloed aan, maar als geheel heeft zij geen herkenbaar katholiek profiel. Ook klinkt het katholieke geluid niet duidelijk door naar buiten toe.

BUTTIGLIONE

De dominantie van het seculiere gedachtegoed in het Europees Parlement bleek duidelijk uit de afwijzing van de Italiaanse kandidaat-commissaris Rocco Buttiglione in oktober 2004. Buttiglione is een overtuigd rooms-katholiek die in de hearings met het Europees Parlement de opvatting verdedigde dat op juridisch vlak iedereen gelijke rechten moet hebben (dus geen aparte rechten voor homo's) en dat daarnaast iedereen de vrijheid heeft op moreel en religieus vlak homoseksuele gedragingen al dan niet als een zonde te beschouwen. Toen de kandidatuur van Buttiglione werd ingetrokken, heerste bij een grote meerderheid in het Europees Parlement een jubelstemming, opmerkelijk genoeg óók onder Buttigliones christen-democratische ‘partijenoten’.

SYMBOLIEK: DE EUROPESE VLAG

De Europese vlag wordt gevormd door een cirkel van twaalf gouden sterren op een blauwe, rechthoekige achtergrond. Dit beeldmerk is niet alleen

het symbool van de Europese Unie, maar ook van de Raad van Europa. Het Europese logo verbeeldt namelijk de eenheid en de identiteit van Europa in bredere zin. De ring van sterren is een zinnebeeld van de solidariteit en de harmonie tussen de volken van Europa. De Europese Unie zelf ontkent in alle toonaarden de christelijke inspiratie en symboliek van de vlag. Volgens de officiële uitleg van de EU is de cirkel van twaalf sterren een symbool van perfectie, volledigheid en eenheid. Maar iedere Bijbelkenner weet dat dit getal herinnert aan de twaalf stammen van Israël en aan de twaalf apostelen. Verder is een verband te leggen met *Openbaring aan Johannes* 12,1: En er werd een groot teken gezien in den hemel; namelijk een vrouw, bekleed met de zon; en de maan was onder haar voeten, en op haar hoofd een kroon van twaalf sterren. Met deze vrouw wordt de kerk bedoeld, maar de RKK stelt uiteraard dat ook Maria bedoeld kan zijn.⁵ Misschien is aan de her en der wapperende EU-vlaggen de Rooms-katholieke invloed in de EU vandaag de dag nog het meest zichtbaar. Al hebben katholieken geen dominante invloed meer in de Europese Unie, de symboliek van de vlag verwijst naar de tijden van weleer en – al wijst daar tegenwoordig weinig op – mogelijk liggen die weer in het verschiet. ■

EINDNOTEN

- ¹ Michael Kuhn, ‘Europa – een verantwoordelijkheid voor alle katholieken’, in: *Kerk en theologie*, jaargang 57 (2006) nr. 4, pag. 360.
- ² Kuhn, o.c., pag. 365.
- ³ Het permanente secretariaat is gezeteld in Brussel. De huidige voorzitter is mgr. A.H. van Luyn sdb, bisschop van Rotterdam. Zie: www.katholiekederland.nl.
- ⁴ Ten Napel, o.c., pag. 236.
- ⁵ Het verband met voorgaande Bijbeltekst wordt onmiskenbaar op grond van de opmerkingen van de ontwerper van de Europese vlag Arsene Heitz. In 1989 onthulde hij in l'Osservatore Romano de herkomst van zijn inspiratie: de Maria-verschijningen in Rue du Bac in Parijs. Toen Heitz daarover las, maakte hij kennis met de Wonderbaarlijke Medaille. De beeltenis van deze ovale medaille toont een gekroonde Maria staande op een wereldbol met een slang onder haar voeten. Om haar hoofd bevindt zich als een aureool een cirkel van twaalf sterren. Bron: www.katholiekederland.nl.

De richting van Europa

DOOR EGBERT SCHUURMAN

Het is duidelijk dat er in onze tijd iets fundamenteels mis is in Europa. Velen spreken over een crisis. Het is (niet meer) vanzelfsprekend welke kant we met Europa op moeten. En in die verschillen speelt de taxatie van vooral de recente geestesgeschiedenis van Europa een grote rol. Dat was aan de orde bij het referendum in 2005 over het Europees grondwettelijk verdrag van 2004. Ook de discussie over het ontwerp-Wijzigingsverdrag van 2007 wordt er door beheerst. Deze gebeurtenissen hebben de crisis in Europa niet veroorzaakt, maar haar zichtbaar gemaakt. Over de achtergronden daarvan moeten we discussiëren.

MEER CULTUURKRITIEK IS NODIG

Het is veelzeggend dat in de recente discussies over Europa we van de cultuurcrisis zeer weinig hoorden. Wat ons opviel was dat het hoofddoel van de groeiende EU door politici steeds vertaald werd in de ontwikkeling van techniek en economie. Gezamenlijke vernieuwing en versterking van de economie werden als noodzaak met veel nadruk onder de aandacht gebracht tegenover de opkomende machten uit het Oosten.

Wij zullen de laatste zijn om die noodzaak tot versterking te ontkennen. Maar waarom wordt dit

niet gebracht binnen het kader van een omvattend toekomstconcept, een toekomstvisie met als spits het bevorderen van publieke gerechtigheid tussen de volkeren? Het was opvallend hoe weinig in het debat over Europa de Europese taak werd benadrukt om er ook te zijn voor de achtergebleven landen, voor de allerarmsten. En natuurlijk zou daarbij ook veel meer aandacht gegeven moeten worden aan het herstel van natuur- en milieuschade en aan sociale ontwrichting op wereldniveau. Dat gebeurde niet omdat men voornamelijk gericht is op de materiele waarden van techniek en economie. Daarmee komt Europa steeds meer in het slop.

Om de onderlinge discussie te bevorderen lijkt het me goed nadrukkelijk in te gaan op de crisis in de Europese waardengemeenschap en de consequenties daarvan en over een herbronning van waarden en de consequenties daarvan voor de Europese economische, sociale en culturele projecten.

ISLAM EN IDENTITEITSCRISIS EU

De Europese identiteit is gelegen in haar cultuur, haar waarden, die vanouds via de vroege geschiedenis en het christendom inhoud kregen. Dat zijn rechtvaardigheid, solidariteit, gemeenschapszin, offerbereidheid en naastenliefde. Later zijn daar de in die waarden gefundeerde burgerrechten bijgekomen. Die burgerrechten worden door velen geaccepteerd. De basis ervan ligt voor velen echter in de Verlichting. Dat geeft op zijn minst een verschuiving in die fundamentele waarden te zien, met op den duur grote consequenties.

Wat zijn nu die huidige Europese waarden en wat betekenen ze als basis van een oordeel over de huidige ontwikkeling van Europa? Daarmee zitten we bijvoorbeeld midden in de discussie over de aansluiting van Turkije bij Europa. Lange tijd werd de Islam als bedreiging gezien voor de Europese cultuur. Meer dan één denkt daar vandaag anders over. Wie echter de spanningen rond de multiculturele samenleving in Europese landen kent, doet er alleen al om praktisch politieke redenen verstandig aan die spanningen niet op te voeren door te pleiten voor een integratie met een wezensvreemde

Islam. Daarvoor wel pleiten betekent dat men de betekenis van een lange Europese geschiedenis miskent en in de praktijk betekent dit vaak dat men het Christendom - met de bijbelse visie op de waarde van de mens - en de waarden daarvan voor Europa ter discussie stelt of zelfs afwijst. De absolute waarden van de Verlichting worden dan het kompas.

Daarmee is de discussie of de strijd over de inhoud van Europese waarden gestart. Wat is de oorsprong of de grond van de waarden? Is die transcendent aan de werkelijkheid of is die gefundeerd in de rede van de 'Aufklärung'? In die niet eenstemmige discussie ligt de crisis van Europa besloten. Er is geen waarden-eensgezindheid meer. Deze waarden crisis heerst allereerst intern maar heeft ook extern haar uitwerking. Vanwege de overheersende invloed van de Verlichting is het van belang daarop meer zicht te krijgen.

DE VERLICHTING: VRIJHEID VS. BEHEERSING

De Verlichting wordt gekenmerkt door twee idealen: het wetenschapsideaal en het vrijheidsideaal. Deze idealen hebben veel positiefs tot stand gebracht. Toch lopen we er momenteel mee vast. Dat komt omdat wetenschap en vrijheid steeds meer losgemaakt zijn van hun oorsprong en zodoende verabsoluteerd zijn. We krijgen te maken met de

ontsporingen van het wetenschapsideaal en het vrijheidsideaal. Beide idealen missen een metafysische samenhang en transcendente oorsprong. Het wetenschapsideaal verbindt zich met technologie en economie en zorgt voor een op economische groei gerichte ontwikkeling, die materieel veel resultaat brengt, maar in haar spoor vele ecologische en sociale problemen veroorzaakt. Wetenschap en techniek en met haar de rationaliteit kunnen verwoestend worden, wanneer ze van hun wortels worden losgemaakt en het 'machtenkönnen' tot de enige maatstaf maakt. "Het eigenlijke probleem, waarvoor wij vandaag staan, is de blindheid van de Rede voor de niet-materiële dimensie van de werkelijkheid".¹ Dat heeft ernstige gevolgen. De ethiek van het huidige Europa is ten principale - vanwege de keus voor de fundering in de Verlichting (alleen) - gefundeerd in wetenschappelijk-technische beheersing en economische groei enerzijds en anderzijds in een vrijheid die van geen verantwoordelijkheid, van geen orde en gezag wil weten. Vrijheid wordt in Europa steeds meer een anarchistische vrijheid; vrijheid wordt losgemaakt van gezamenlijke, maatschappelijke vrijheid, van haar zedelijke grond en van haar zedelijke opdracht. Miskenning van religie, vooral van de historische betekenis van het christendom, leidt ook tot onverschilligheid inzake de religieuze invloed van de

Egbert Schuurman is emeritus hoogleraar in de Reformatorische Wijsbegeerte en fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Eerste Kamer van de Staten-Generaal.

Dit artikel is een beschouwing naar aanleiding van het afscheidscollege van Prof. H.E.S. Woldring, hoogleraar politieke filosofie aan de V.U. te Amsterdam, gegeven op 26 september, 2008, getiteld: Thomas More en de toekomst van Europa.

‘VERSCHILLENDE WAARDEN EN NORMENSYSTEMEN CONFLICTEREN MET ELKAAR. MET ALLEEN EEN BEROEP OP RECHTEN WORDEN DE CONFLICTEN NIET BESLECHT. Plichten VOOR ALLEN, ZOALS OOK RECHTEN VOOR ALLEN, KUNNEN DE SPANNINGEN DOEN AFNEMEN’

Islam en daarmee van haar bedreigingen voor Europa. De democratische sociale rechtsstaat dreigt te verworden tot een leeg verdelingsmechanisme. Europa heeft in de strijd tussen de twee ideologieën geen ziel meer. Zo’n Europa heeft geen ‘uitstraling naar’ of ‘aantrekkingskracht op’ andere volkeren.

GEEN VERABSOLUTERING VERLICHTING

We ontnemen onszelf in de geest van de Verlichting maatstaven om tot goede afwegingen en oordelen te komen als we de geestelijke bronnen van Europa van de joods-christelijke traditie afzonderen en ons beperken tot de twee honderd jaar oude geestesbeweging van de Verlichting. Ik zeg duidelijk ‘beperken’. Dat is dus geen afscheid van de cultuur van de Verlichting, maar wel van de verabsolutering ervan. Inderdaad is de Verlichting een deel van de Europese vrijheidsgeschiedenis. Ze leeft echter meer en meer van vooronderstellingen en grondslagen die niet van die Europese geestesgeschiedenis afkomstig zijn. Als daar geen aandacht meer voor is, zal met het verdwijnen van een rijke geestelijke geschiedenis ook de Verlichting zelf in een heilloze crisis worden gestort.

Op grote schaal kunnen we constateren dat het cultuurexperiment met alleen een fundament in de Verlichting is mislukt. We kunnen momenteel overal de tekenen daarvan zien: sociale ontbinding in een doorgeschoten individualisering en daarmee verbonden grenzeloze vrijheid en bedreiging van natuur en milieu zijn tekenen aan de wand. De Verlichtingscultuur zit in het moeras. Materieel steenrijk zijn maar geestelijk straatarm getuigt van metafysische lichtzinnigheid en ontbeert een hoognodig bezielend ideaal. Zonder zo’n geestelijk ideaal wordt de paradox steeds groter tussen een op consumptisme gerichte maatschappij en de noodzakelijke eis duurzaamheid te bevorderen. De gouden kalfvisie zal steeds

meer teleurstellen. Verlichting dreigt om te slaan in verblinding.

VERLICHTING VAN DE VERLICHTING

Om de geestesgeschiedenis van Europa weer helemaal recht te doen, zullen we achter de Verlichting terug moeten gaan. Om de blijvende positieve betekenis van de Verlichting daarbij tegelijk te behouden kunnen we ook zeggen dat we in Europa een verlichting van de Verlichting nodig hebben. Erkenning van God als oorsprong en de mens als verantwoordelijk beeld van God, die een goddelijke roeping heeft om de werkelijkheid als schepping van God – ook door wetenschap en technologie - te ontsluiten, maakt de zin van wetenschap en techniek ondergeschikt aan de goddelijke zin van de geschiedenis: het Koninkrijk van God.²

CHRISTELIJKE VISIE OP DE WERKELIJKHEID

Wat we onder invloed van het Christendom hebben geleerd blijft zeer actueel: de werkelijkheid is geschapen werkelijkheid, naastenliefde en barmhartigheid, menselijke waardigheid, mensenrechten en mensenplichten, bescherming van het leven, gemeenschapszin, publieke gerechtigheid, sociale rechtvaardigheid, vrede in de maatschappelijke, onderlinge verhoudingen, de juiste balans tussen gezag en ontzag, vrijheid in verantwoordelijkheid, oriëntatie op de toekomst. Dus verantwoorde cultuurontwikkeling. We hebben geleerd dat de sterken moeten opkomen voor de zwakken, de gezonden voor de zieken, de jongeren voor de ouderen en omgekeerd. We erkennen de betekenis van verscheidenheid in verantwoordelijkheden en dat allen gelijk zijn voor de wet. En dat we een schepingsmandaat hebben: in ons werk de schepping ontwikkelen en bewaren tegelijk. Cultuurwerk dus in dienst van al het leven. Gaan we deze weg van heroriëntatie niet, dan ontwortelen we steeds meer. We bouwen weliswaar torens van Babel, maar op drijfzand.

Kortom, op grote schaal kunnen we constateren dat het cultuurexperiment met alleen een fundament in de Verlichting – hoeveel we er overigens ook aan te danken hebben - is mislukt. Een wending in de cultuur is vereist waardoor spanningen en dreigingen afnemen. Een vaste basisoriëntatie – of anders gezegd: een metahistorisch en moreel kompas - is nodig! Dat leidt tot vernieuwing van

Europa en daarmee van haar politieke, sociale, economische en culturele projecten.

POLITIEKE INTEGRATIE

Maar wat als Europa de weg van voortgaande secularisatie blijft opgaan en de waardencrisis aanhoudt en zelfs wordt versterkt? En bovendien wat als door de multiculturaliteit ook steeds meer waarden- en normensystemen door elkaar gaan lopen, waardoor grote onzekerheid ontstaat? Zo is het gevaar aanwezig dat moslims zich bijvoorbeeld aanpassen aan de Europese democratische rechtsorde zolang en voor zover zij daarbinnen hun opvatting van de Islam vrij kunnen beleven en bijvoorbeeld ook islamitische scholen kunnen stichten. De ruimte die ze daarmee krijgen, gunnen ze niet vanzelfsprekend aan anderen. Zonder een politieke integratie zal de sociale integratie daarom de spanningen tussen autochtonen en allochtonen niet kunnen wegnemen. Het zijn de burgers die dat haarscherp aanvoelen en voor de toekomst van hun (klein-)kinderen het ergste vrezen. Ondanks goede bedoelingen van het sociale integratieproces neemt het onderlinge wantrouwen toe. Eerlijk is eerlijk: het onderlinge wantrouwen betreft niet alleen de verhouding Islam en de anderen, ook in de westerse cultuur zelf woedt, zoals eerder aan de orde kwam, een innerlijke strijd tussen libertijnen en christenen. Ook dat geeft onzekerheid met betrekking tot Europa als waardengemeenschap. Burgerrechten voor allen worden niet vanzelfsprekend gevolgd door burgerplichten voor allen. Is het niet van belang met het oog op sociale en politieke samenhang daarvoor in Europa aandacht te vragen?

VRIJHEID NOOIT ZONDER VERANTWOORDELIJKHEID

Vandaag is de maatschappelijke gemeenschapszin in ontbinding. Het individualiseringsproces werkt er aan mee dat men eenzijdig van alleen burgerrechten spreekt, zonder nog te beseffen dat er ook plichten tegenover staan. Deze houding is vooral bevorderd door het proces van de secularisatie. Dat vrijheid gebonden is aan verantwoordelijkheid wordt te weinig beseft. Het wordt steeds duidelijker dat de vrijheidsrechten misbruikt kunnen worden. Het maatschappelijk klimaat raakt met een beroep op de vrijheidsrechten gemakkelijk vergiftigd. Bovendien is onze cultuur multi-cultureel en

multi-religieus geworden. Verschillende waarden en normensystemen conflicteren met elkaar. Met alleen een beroep op rechten worden de conflicten niet beslecht. Plichten voor allen, zoals ook rechten voor allen, kunnen de spanningen doen afnemen.

HANDVEST VOOR BURGERPLICHTEN

Om al deze redenen wordt het hoog tijd dat er in onze maatschappij niet alleen maar over rechten, maar ook over plichten en verantwoordelijkheden moet worden gesproken. Dat zou de samenleving weer leefbaarder maken. Er moet een soort evenwichtsherstel komen tussen luid verkondigde rechten en nauwelijks genoemde plichten. Voor een herstel van meer maatschappelijk evenwicht en voor een garantie voor handhaving van de rechtsstaat zou het goed zijn dat er een Handvest van burgerplichten komt.

Wat zal er zoal in zo’n Handvest moeten staan? In elk geval zal het moeten gaan over de plicht om de schepping, in casu de natuur te verzorgen en te bewaren, de plicht om het leven te respecteren, want elk mens is van onschatbare waarde en moet onvoorwaardelijk beschermd worden. Wederzijds respect is een plicht die autochtonen en allochtonen jegens elkaar dienen te betrachten. Gebruik maken van het recht van godsdienstvrijheid heeft als keerzijde de plicht ook anderen die vrijheid te verlenen. Een beroep op het recht van vrijheid van vereniging heeft als keerzijde de plicht om die vrijheid ook andersdenkenden te gunnen. Iedereen heeft de plicht het eigendom van anderen te beschermen en de veiligheid van anderen te bevorderen, enzovoort. “Wat u wilt dat u de mensen doen, doet gij hen evenzo”, zou een actuele vertaling moeten krijgen.

Dit perspectief van leven in maatschappelijke vrede, in rechtvaardigheid, welzijn en welvaart voor allen en wereldwijd ten dienste van allen blijft voor de crisis van de Europese waardengemeenschap het wenkend perspectief. ■

EINDNOTEN

¹ Ratzinger Joseph, *Waarden in Tijd van Ommekeer*, Uitgeverij Lannoo, 2005, p.61.

² Swearingen, Jack Clayton, *Beyond Paradise – Technology and the Kingdom of God*, Wipf & Stock Publishers, Eugene, Oregon, 2007, p.271 e.v.

Over de rechtvaardige oorlog

DOOR EIMERT VAN MIDDELKOOP

Welke betekenis heeft het begrip 'rechtvaardige oorlog' voor de hedendaagse internationale operaties. Dat is ook voor Nederland een bijzonder relevante vraag nu we in Afghanistan geconfronteerd worden met een tegenstander die nietsontziende methoden gebruikt om de overwinning te behalen. Er wordt wel beweerd dat de missie van de NAVO en Nederland in Afghanistan kansloos is als we niet dezelfde strijdwijze gebruiken als de tegenstander. Is dat zo? Moeten we de idee van de rechtvaardige oorlog bij dit soort conflicten maar uit ons hoofd zetten en vuile handen maken? Of toch niet?

Op die vraag zal ik aan het eind van mijn betoog een antwoord geven. Daartoe zal ik achtereenvolgens het gedachtegoed van de rechtvaardige oorlog behandelen, het karakter van hedendaagse binnenstatelijke conflicten schetsen en – ten slotte – enkele conclusies trekken over de hedendaagse relevantie van het oorlogsrecht. Vooraf maak ik echter twee kanttekeningen om mijn positie af te bakenen.

VOORAF: GEWELDIGEBRUIK LEGITIEM?

Ten eerste gaat achter de notie van de 'rechtvaardige oorlog' de overtuiging schuil dat geweldgebruik klaarblijkelijk gerechtvaardigd hoort te worden. Afzien van geweldgebruik is de regel, toepassing van geweld de uitzondering die legitimatie behoeft. De Amerikaanse filosoof Michael Walzer, bekend van zijn boek *Just and Unjust Wars*, noemt als redengeving voor het schrijven van zijn boek "dat een van de dingen, die de meeste mensen verlangen, zelfs tijdens een oorlog, is om ethisch te handelen of in elk geval de schijn te wekken".

‘DAARACHTER GAAT DE OVERTUIGING SCHUIJL DAT GEWELDIGEBRUIK KLAARBLIJKELIJK GERECHTVAARDIGD HOORT TE WORDEN. AFZIEËN VAN GEWELDIGEBRUIK IS DE REGEL, TOEPASSING VAN GEWELD DE UITZONDERING DIE LEGITIMATIE BEHOEFT’

Ten tweede is voor mij bij vraagstukken die het oorlogsrecht betreffen ook mijn christelijke levens- en wereldvisie belangrijk. Zo voerden de Israëlieten na de uittocht uit Egypte veel oorlogen. Maar zelfs in die tijd legde Mozes al beperkingen op aan de strijd: “Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, (...)” (*Deut.*20). Beperkingen in de oorlogvoering werden ook toen klaarblijkelijk al nodig gevonden om duurzaam leven (zoals we dat tegenwoordig zouden noemen) mogelijk te maken. Het gebruik van geweld kan gerechtvaardigd zijn, daarna moet het “gewone” leven zich weer snel kunnen voortzetten. Deze notie – het zij terzijde opgemerkt – is voor mij recent ook bepalend geweest bij het formuleren van een standpunt ter zake van het vraagstuk van de clustermunition. Ik wil wijzen op de theologische vooronderstelling, die mijn benaderingswijze mede fundeert. Ik geloof niet dat het gebruik van geweld, hoe in tegenspraak ook met het ethos van de Bergrede, vreemd is aan het werk van God met en in deze wereld. Evenmin beschouw ik de inzet van de zwaarmacht à la Luther als Gods werk ter linkerhand. Zeker, het eigenlijke werk van een overheid is gericht op vrede en recht, maar dat doet niet af van de legitimiteit van de inzet van die macht als bijkomende activiteit. Daarom weet ik mij ambtelijk verplicht tot het najagen van recht, in dit geval het humanitaire oorlogsrecht.

RECHTVAARDIGE OORLOG; DRIE NORMEN...

Uit welke voorschriften bestaat het gedachtegoed van de “rechtvaardige oorlog” die het ius ad bellum (de voorwaarden voor het beginnen van een oorlog) sterk heeft beïnvloed? De historische kern van de doctrine van de rechtvaardige oorlog kan worden

samengevat in drie normen:

1. Rechtvaardige zaak (causa iusta) De oorlog moet om een goede reden gevoerd worden (zoals herstel van de status quo) en niet bijvoorbeeld om het prestige van een leider te vergroten.

2. Juiste bedoeling (recta intentio) De oorlog moet resulteren in een betere en duurzamer vrede dan die welke zou hebben bestaan zonder het toepassen van gewapend geweld. Alleen verwijdering van een gehate tegenstander is bijvoorbeeld niet een voldoende grond.

3. Juiste autoriteit De beslissing om een oorlog te beginnen mag alleen door een persoon of orgaan met het vereiste gezag genomen worden. In het verleden was dit doorgaans de regering van een soevereine staat, thans berust deze bevoegdheid vooral bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, al kan militair optreden onder meer ook plaatshebben op uitnodiging van een staat zelf, zoals in het geval van Macedonië in 2001. Over het recht van een regionale organisatie (bijvoorbeeld de NAVO) om militair op te treden als de beslissing in de Veiligheidsraad is geblokkeerd, vindt een intensieve discussie plaats, maar hierover bestaat geen overeenstemming. In geval van Kosovo was het antwoord bevestigend.

...EN TWEE AANVULLENDE VOORWAARDEN

Als aanvullende voorwaarden die deel uitmaken van de doctrine het jus ad bellum worden onder meer vaak genoemd.

4. Redelijke kans op het bereiken van het beoogde effect (effectiviteit) Men moet niet de offers van de oorlogvoering brengen, waaronder groot menselijk leed, als die oorlog een uitzichtloos is.

5. Laatste redmiddel Voordat geweld gebruikt wordt dienen eerst andere middelen (diplomatie, economische sancties) te zijn aangewend. Deze voorwaarde kan overigens in strijd komen met die van effectiviteit aangezien het dikwijls gemakkelijker is een conflict in de kiem te smoren dan in een conflict te interveniëren nadat reeds veel bloed is vergoten en haat gezaaid.

HANDVEST VN

De kern van het ius ad bellum is in de huidige veiligheidsstructuur vervat in het Handvest van de Verenigde Naties. Artikel 2 lid 4 van dit Handvest stelt dat het gebruik van gewapend geweld in de internationale betrekkingen niet is toegestaan, tenzij

een uitzondering van toepassing is. Er zijn een aantal rechtsgrondslagen die zo’n uitzondering vormen. Een eerste rechtsgrondslag is het reeds genoemde recht op individuele of collectieve zelfverdediging. Een tweede rechtsgrondslag voor het gebruik van geweld is een autorisatie van de Veiligheidsraad om de internationale vrede en veiligheid te handhaven of te herstellen. Beide rechtsgrondslagen maken deel uit van hoofdstuk VII van het Handvest, waarin het nemen van dwangmaatregelen is vastgelegd.

SAMEN WERKEN, SAMEN LEVEN

De actualiteit van het ius ad bellum wordt geïllustreerd door een passage in het coalitie-akkoord *Samen Werken, Samen Leven* van 7 februari 2007. Na de aankondiging dat Nederland zich richt op vredesmissies, op bestrijding van terrorisme, op conflictpreventie en op wederopbouw stelde de regering: “Een adequaat volkenrechtelijk mandaat is vereist bij deelname aan missies met inzet van Nederlandse militairen. Het Toetsingskader is leidraad bij de besluitvorming, waarbij parlementaire instemming is verzekerd”. Na debatten in de Eerste en Tweede Kamer heeft de regering op 22 juni 2007 een Notitie over de rechtsgrondslag en het mandaat van missies met deelname van Nederlandse militaire eenheden naar het parlement gestuurd, waarin de geciteerde passage uit het coalitieakkoord nader is ingevuld. Hierin wordt nog eens bevestigd dat uitzending van Nederlandse militairen in overeenstemming moet zijn met het internationaal recht. In ieder afzonderlijk geval zal moeten worden vastgesteld of sprake is van overeenstemming met het internationale recht en of een duidelijk mandaat van de voorgenomen uitzending is verzekerd. Die noodzakelijke toetsing van ieder geval afzonderlijk is onder meer een gevolg van het feit dat het internationale recht evolueert.

RESPONSIBILITY TO PROTECT ...

Een goed voorbeeld hiervan is het beginsel van de ‘Responsibility to Protect’, dat is opgenomen in het slotdocument van de VN-top van september 2005. Dit beginsel benadrukt in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van regeringen om hun eigen bevolking te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdrijven, etnische zuivering en misdrijven tegen de menselijkheid. Op basis van het beginsel ‘Responsibility to Protect’ kan worden geconcludeerd dat de internationale gemeenschap in het geval van

dit type zeer ernstige misdrijven gelegitimeerd kan zijn om te interveniëren. Dit beginsel maakt het in principe mogelijk de soevereiniteit van een land te passeren als de bevolking ernstig lijdt als gevolg van een burgeroorlog, opstand, onderdrukking of wetteloosheid, en de overheid dit geen halt kan of wil toeroepen dan wel dit niet kan afwenden. Volgens de regeringsnotitie over de rechtsgrondslag bestaat de verantwoordelijkheid te beschermen uit drie elementen.

- Trachten te voorkomen dat de bevolking wordt bedreigd.
- Reageren en wel in het uiterste geval met militaire middelen als de burgerbevolking ernstig in de problemen komt.
- Bijdragen aan wederopbouw en verzoening.

... EN RESPONSIBILITY TO REBUILD?

Mede in het kader van de ‘Responsibility to Protect’ is ook de vraag opgeworpen of aan het ius ad bellum nog een ius post bellum zou moeten worden toegevoegd. Dienen staten die deelnemen aan een stabilisatie- en wederopbouwoperatie niet verantwoordelijk te worden gemaakt voor een overgang naar duurzame vrede via een ‘responsibility to rebuild’? In een artikel in het *Jaarboek Vrede en Veiligheid* voor het jaar 2007 heeft de Nederlandse internationaal-jurist Gelijk Molier hiertegen ingebracht dat deze gedachten weinig toevoegen aan de beginselen die toch al worden toegepast bij vredesopbouw. Molier waarschuwt zelfs dat de juridificering van de wederopbouwfase “averechts zou kunnen werken, aangezien staten zich zouden kunnen gaan bedenken om überhaupt nog te interveniëren voor humanitaire doeleinden met het oog op allerlei juridische verplichtingen die in de post interventie-fase op hen rusten”.

JUS IN BELLO

Wel zinnig is het onderscheid tussen het ius ad bellum (het recht een oorlog te beginnen) en het ius in bello (de normen waaraan men zich moet houden tijdens de oorlogvoering). Als Minister van Defensie heb ik vooral te maken met dat tweede: het jus in bello. Twee kernwaarden van dat recht die vastleggen hoe men dient te vechten zijn: discriminatie en proportionaliteit. Het beginsel van discriminatie beoogt aanvallen op onschuldige burgers (non-combattanten) zoveel mogelijk te voorkomen om op die manier onnodig lijden tegen te gaan. Hierto

‘DUIDELIJK IS IN IEDER GEVAL DAT EEN BEROEP OP DE DOCTRINE VAN DE RECHTVAARDIGE OORLOG ONS ER ALTIJD TOE ZAL VERPLICHTEN HET IUS IN BELLO TOE TE PASSEN’

behoren ook het goed behandelen van krijgsgevangenen en het mogelijk maken van de behandeling van gewonden. Het beginsel van proportionaliteit schrijft voor dat niet méér geweld mag worden gebruikt dan nodig is om het doel te bereiken.

BINNENSTATELIJKE CONFLICTEN

Vandaag richt ik mij op het ius in bello tijdens primair binnenstatelijke conflicten. Hieraan nemen “non-state” actoren deel, waarvan de strijders zich vaak met opzet schuil houden tussen de burgerbevolking. De Britse generaal b.d. Rupert Smith heeft in zijn boek *The Utility Of Force* zelfs gesproken van een paradigmaverschuiving van ‘Industrial War’ naar ‘War Amongst the People’. Binnenstatelijke oorlogen zijn tegenwoordig het overheersende conflicttype, maar als krijgsmacht moeten we uiteraard ook altijd voorbereid zijn op het voeren van tussenstatelijke oorlogen.

Binnenstatelijke conflicten kenmerken zich door:

- 1 confrontatie van onbepaalde duur;
- 2 staatsvorming als politiek doel;
- 3 de aard van de militaire strijd.

1. Confrontatie van onbepaalde duur.

In de klassieke oorlog tussen staten was de grens tussen oorlog en vrede in de tijd scherp afgebakend: het was hetzij oorlog hetzij vrede. Thans worden perioden van relatieve rust afgewisseld met intensieve gevechten. Ook verschilt de situatie sterk per regio in een land. Het zuiden van Afghanistan is onrustiger dan het noorden en het westen. Oorlog was een instrument waarmee staten volgens het gedachtegoed van Von Clausewitz een beperkt politiek doel trachtten te bereiken. De afloop van de oorlog werd tijdens vredesonderhandelingen bezegeld. Daarentegen treden in hedendaagse binnenstatelijke conflicten vaak religieuze of etnisch geïnspireerde groeperingen op. Sommigen trekken daarbij zelfs de vergelijking met de Dertigjarige Oorlog. De tegenstanders proberen de strijd te rekken en zijn erop uit zoveel mogelijk slachtoffers onder de westerse strijdkrachten te maken, ook als dit grote aantallen doden in eigen gelederen tot gevolg heeft. Dit conflicteert met de zo beheerst mogelijke toepassing van geweld door westerse krijgsmachten. Die zijn er op uit geen slachtoffers te maken onder onschuldige burgers.

2. Staatsvorming als politiek doel.

In oorlogen tussen staten probeert de ene partij iets van de regering van de andere staat gedaan te krijgen (bijvoorbeeld afstand doen van een deel van het grondgebied). Bij binnenstatelijke oorlogen gaat het er echter om de regering van het land waarin de interventie plaats heeft, weer op de been te helpen zodat die zelf in de behoefte aan veiligheid kan voorzien. Een goed voorbeeld is de ‘International Security Assistance Force’ (ISAF) in Afghanistan, waaraan ook de Nederlandse krijgsmacht een substantiële bijdrage levert. In Afghanistan opereert geen andere staat als conflictpartij waaraan eisen kunnen worden gesteld. Neen, het doel is juist het de Afghaanse regering zelf mogelijk te maken de orde in eigen land te herstellen (‘security first’). Om die reden leiden wij ook het Afghaanse leger en de Afghaanse politie op, zodat die de veiligheidssector zo snel mogelijk zelf kunnen overnemen. Smith definieert het politieke doel van operaties als het creëren van de voorwaarden voor het politieke proces in de fragiele staat. Doel is inderdaad dat de betrokken partijen door deelname aan het proces van staatsvorming de geweldsoptie opgeven. Binnen die context moet het optreden van onze militairen in Afghanistan worden beoordeeld.

3. Aard van de militaire krachtmeting.

Doel van de operaties is het verkrijgen van steun van de burgers (het veroveren van hun ‘hearts and minds’). Hiervoor is het niet altijd noodzakelijk een militaire overwinning te boeken. Dat is trouwens ook lastig omdat de tegenstander in regelrechte militaire krachtmetingen zwakker is en om die reden het directe gevecht uit de weg zal gaan. Hij richt zich tegen onschuldige derden om via intimidatie of moord de burgers aan zijn kant te krijgen (terrorisme) of hij voert ‘hit and run’-acties uit tegen onze strijdkrachten, om zich na een kortstondige aanval weer terug te trekken. Door zich te mengen met burgers of deze als schild te gebruiken kan de tegenstander zelfs beogen dat er onder de non-combattanten slachtoffers vallen, waardoor de steun aan ISAF vermindert.

HET GEVAAR VAN ZWIJGENDE WETTEN

Het gevaar bestaat dat het Westen in counter insurgency-campagnes de methoden van de tegenstander overneemt, zoals bijvoorbeeld het geval

kan zijn bij toepassen van onaanvaardbare verhoormethoden. Dit verschijnsel is bekend uit de militaire geschiedenis, onder meer tijdens oorlogen in de koloniën en tijdens de Algerijnse oorlog. Sommigen beweren zelfs dat de counter insurgency operaties alleen effectief kunnen zijn als men zich zelf niet aan de regels van het oorlogsrecht gebonden acht. Voor die verleiding mogen wij echter nooit bezwijken en dat doen onze militairen dan ook niet. De verleiding is een oude: inter arma silent leges, in tijd van oorlog zwijgen de wetten. Echter, wat vroeger immoreel was is het nu ook. Het kan geen kwaad in dit verband nog eens op een evidentie te wijzen, en dat is dat in Afghanistan de Taliban en medestanders de primaire verantwoordelijken zijn voor alle geweld en slachtoffers, ook die gevolg zijn van ons handelen. Die constatering vloeit voort uit het oordeel dat het geweldgebruik van de Taliban door niets en niemand wordt gerechtvaardigd. Ik citeer nogmaals Michael Walzer: “Geen enkele oorlog, zo verklaarden al middeleeuwse theologen, kan van beide zijden gerechtvaardigd zijn”.

KUN JE EEN OORLOG WINNEN?

Het is duidelijk dat in een binnenstatelijk conflict als in Afghanistan de regels van het humanitaire oorlogsrecht van de kant van de niet-statelijke tegenstander welbewust worden geschonden. Wat moet het antwoord zijn op deze irreguliere strijdmethodes? Kunnen we winnen en zo ja hoe? Ik stel voorop dat een overwinning geen militaire overwinning is. We hebben gewonnen als de Afghaanse overheid in staat is zelf het land te besturen. Wij hoeven de laatste IED niet onschadelijk te maken. Dat doen de Afghanen straks zelf wel. Om dat te bereiken passen we zowel nationaal als internationaal een geïntegreerd beleid toe. Dat noemen we in Nederland 3 D (‘Diplomacy, Defence and Development’). En dat alles lukt nooit als Westerse strijdkrachten het ius in bello ook maar aan hun laars lappen. Om twee auteurs van de recente publicatie Just War (Charles Guthrie en Michael Quinlan) te citeren: “two wrongs do not make a right,” meer huiselijk geformuleerd: het vuil van de een wast de ander nog niet schoon. Integendeel, de dagelijkse praktijk die zich bij uitzendingen voordoet laat zien dat Nederland de regels van het humanitaire oorlogsrecht

zo gewetensvol mogelijk probeert toe te passen. Gaan wij militair op expeditie dan gaat de rechtsstaat mee! Een eerste voorbeeld is de zorg die wordt besteed aan de behandeling van Afghaanse gevangenen. Een tweede is het voorkomen van slachtoffers onder de Afghaanse burgerbevolking tijdens militaire acties.

MAXIMUM AAN PRECISIE

Het westerse militair optreden vereist een maximum aan precisie, dat op zijn beurt de capaciteit tot accurate waarneming vergt. Om deze reden wordt onze inlichtingscapaciteit uitgebreid. Ook wordt de tegenstander bestreden door zelf kleinere eenheden (onder meer “special forces”) in te zetten en door het toepassen van netwerktechnologie die “real time situational awareness” en communicatie mogelijk maakt (“Network Enabling Capabilities” ofwel NEC). Ook leidt de doelstelling zoveel mogelijk levens te sparen aan eigen zijde tot een nadruk op de bescherming van eigen Troepen: ‘force protection’. Deze maatregelen betreffen zowel bescherming van de individuele soldaat, bescherming van militaire voertuigen (bijvoorbeeld tegen IED’s) als de bescherming van “compounds” (bijvoorbeeld tegen morteraanvallen).

TOT SLOT

Deze voorbeelden zijn illustratief voor de waarde die de regering toekent aan het oorlogsrecht. Ook worden onze militairen onder meer via dilemma-training voorbereid op de ethische dilemma’s die voortvloeien uit het humanitaire oorlogsrecht. En ten slotte kan ik U verzekeren dat het parlement er wel voor zal waken dat onze aandacht voor de rechtvaardige oorlog niet verslapt. Duidelijk is in ieder geval dat een beroep op de doctrine van de rechtvaardige oorlog ons er altijd toe zal verplichten het ius in bello toe te passen. ■

Openingstoespraak van de Minister van Defensie tijdens het Symposium “De rechtvaardige oorlog: vroeger en nu”, georganiseerd door de Vereniging voor Christenhistorici, in samenwerking met het Instituut Geschiedenis van de Universiteit Utrecht en het Centre for Terrorism and Counterterrorism Studies.

Geweld is een probleem

DOOR LUDO HEKMAN

Het christendom kent een voortdurende onderstroom van mensen die vraagtekens zetten bij de inzet van geweld. Vaak is hen lafheid verweten. Toch zijn er goede redenen om kritisch stil te staan bij de principiële vraag: hoe gaan wij om met onze vijanden? Zeker in de gereformeerde traditie waar Romeinen 13 erg gemakkelijk wordt ingezet als rechtvaardiging van geweld door de overheid.

In de tijd van Jezus begroette je een vriend met het toekeren van je wang - zodat hij je kon kussen. Een ander je wang toekeren betekent dus: hem als een

vriend benaderen. De tekst over 'de andere wang toekeren' is dan ook geen oproep tot het passief ondergaan van geweld. Maar wèl tot het benaderen van je vijand als je vriend. Wat betekent dat in een tijd waarin de polarisatie toeneemt? In een tijd waarin er weer een vijand lijkt op te staan in de vorm van de fundamentalistische Islam en waarin Nederland in oorlog is met de Taliban?

HOE HET KWAAD BESTRIJDEN?

Als je een christen-politicus vraagt waarom oorlog voeren niet principieel moet worden afgewezen, dan is het antwoord meestal: een overheid heeft de taak het kwaad te bestrijden. De vraag die dat direct oproept is: hoe doe je dat? Met welke middelen bestrijd je het kwaad?

Op die vraag lopen de antwoorden uiteen. Sommigen stellen dat de overheid het zwaard niet voor

niets draagt en gezag heeft gekregen geweld toe te passen. De redenering loopt dan als volgt: Oordeel en straf zijn niet wezenlijk vreemd aan God. Bovendien schakelt God mensen in bij het uitvoeren van zijn plannen. De conclusie is dat God mensen macht en verantwoordelijkheid geeft om geweld in te zetten in de strijd tegen het kwaad. *Romeinen 13* (de overheid draagt het zwaard niet tevergeefs) bevestigt dat.

VOORBIJ VLUCHTEN OF VECHTEN

Maar er is ook een andere lijn van denken, een lijn die zich de hele kerkgeschiedenis door heeft gemanifesteerd, zij het meestal in de marge. Die lijn onderschrijft de eerste claim, namelijk dat het kwaad bestreden moet worden. Zij onderschrijft ook de tweede claim. Dat God oordeelt over goed en kwaad en daarbij geweld uiteindelijk niet zal schuwen (*Openbaringen*). Maar ze onderschrijft niet de verbinding tussen die twee claims. Daarvoor doet zij niet alleen een beroep op passages uit de Bergrede of *Romeinen 12*, maar evenzeer op de kern van het evangelie: Jezus Christus overwon het kwaad, zonder de methoden van het kwaad te kopiëren. De optie 'vluchten of vechten' wordt door Jezus aangevuld met een derde mogelijkheid waarvan hijzelf het motto meermalen formuleert en tot de uiterste consequentie voorleeft.

Hieronder werk ik dat verder uit.

VREDE IS PRIMAIR

Een belangrijke serie argumenten waarmee geweld wordt geproblematiseerd richt zich op de logica van geweld. Die is namelijk heel overtuigend. We leren al heel jong dat geweld redding kan bieden. Het is de bottomline van veel Hollywoodproducties, games (niet alleen de heftige, ook Super Mario bijvoorbeeld) en discussies over militair ingrijpen. We staan als het ware vanzelf voorgesorteerd voor een gewelddadige oplossing.

Walter Wink, theoloog en auteur van *The powers that be*, noemt dat de 'myth of redemptive violence'. Die mythe is ook werkelijk een mythe. In veel mythen is de 'schepping' namelijk een daad van geweld. Volgens de Babylonische scheppingsmythe wordt de kosmos gemaakt van de vermoorde moeder-god Tiamat. Ook de Grieken, Romeinen, Germanen, Chinezen en Indiërs kennen mythen waarin de schepping het resultaat is van een

gewelddadige overwinning, vaak op een vrouwelijke god. Onze orde wordt met geweld gewonnen op de chaos. Vrede door oorlog. Veiligheid door macht. De mythe resoneert in Hollywood, in de verwachting van de Zeloten, in computergames en in de buitenland politiek van vrijwel ieder land. *Genesis* schetst een totaal ander beeld van een goede God die een goede schepping creëert. Met mensen naar zijn eigen beeld. Waar het goede duidelijk vooraf gaat aan het kwade. Waar schepping een daad van liefde is in plaats van een daad van geweld.

GEWELD AFZWEREN

Volgens denkers als Wink (maar ook inspirerende theologen als Hauerwas en Volf) betekent deze ontologische prioriteit van het goede, dat we niet onze kaarten alsnog op het kwade moeten zetten. Stilzwijgend de mythe van Messiaans geweld onderschrijven verloochent het koninkrijk waar christenen lid van zeggen te zijn. Een variant op dit argument keert zich tegen de gedachte dat geweld op zich effectief is. Die gedachte gaat namelijk voorbij aan een interne dynamiek van geweld. Dit is helder uiteengezet door de Franse theoloog en socioloog Jacques Ellul. Geweld heeft een interne dynamiek die ervoor zorgt dat geweld vaak nieuw geweld oproept. Dat geweld heel moeilijk met geweld te bestrijden is, zonder het spiegelbeeld van je vijand te worden. Dat geweld een bezielende kracht heeft.

JEZUS' VOORBEELD

Dat geweld zijn eigen logica en dynamiek heeft, dat het kan bezielen, maakt op zijn minst voorzichtig. En het werpt licht op een ander facet in Jezus' strijd. Hij stierf niet alleen voor onze zonden. Hij rekent ook af met de 'heersers en machthebbers van de duisternis' (*Ef. 6:12*). Wanneer hij wordt

SAMENVATTING

- We moeten niet te snel geweld (door de overheid) rechtvaardigen.
- Denkers als Wink en Ellul werken dit uit.
- Jezus leverde strijd tegen de machten en structuren van deze wereld.
- De weigering geweld te gebruiken als houding in de strijd tegen het kwaad zou wel eens vruchtbaarder kunnen zijn dan het alternatief.

Column

Gedeeld credo

gekruisigd maakt hij hen openlijk te schande (Col. 2:15). Zijn strijd is van een andere orde, en is juist daarom in staat de cyclus van geweld en vergelding te doorbreken.

Jezus kwam niet alleen om individuen te redden: de aarde en al haar machten moesten verlost worden. Hij leverde dus ook strijd tegen de machten en structuren van deze wereld. En uiteindelijk stierf hij een politieke dood. Theologen die geweld problematiseren wijzen op dat facet in de strijd van Jezus. In de gereformeerde traditie ontbreekt die spanning. En dat is armoede, want het laat daarvoor een belangrijk aspect van de geestelijke strijd onderbelicht.

‘LAST RESORT’ ONTMOEDIGT ALTERNATIEVEN

Meestal wordt geweld wel als een probleem beschouwd, en daarom gerechtvaardigd als ‘laatste optie’. Dat is zelfs een onbetwiste voorwaarde van het *ius ad bellum*. Maar wanneer noem je iets een laatste optie? Is dat niet net als de andere voorwaarden voor een rechtvaardige oorlog (*just cause*, *peaceful intention*, etc), een bijzonder veeleisende voorwaarde? Daar komt bij dat oorlog ‘messy’ is. Daders en slachtoffers zijn lang niet altijd van elkaar te onderscheiden. Recent voorbeeld daarvan is de oorlog op de Balkan. Los daarvan is de waarheid überhaupt moeilijk te peilen in tijden van oorlog. Niet voor niets gaat er aan iedere oorlog een media-oorlog vooraf. De aanval op Irak – die we als ChristenUnie steunden – is daarvan een duidelijk en pijnlijk voorbeeld.

Later sprak een van onze NAVO-partners zelfs van zogenaamde ‘anticipatory retaliation’. Een belachelijke combinatie van woorden. Niet ingegeven door just-war denken, maar door angst en een groot vertrouwen in de effectiviteit van geweld.

MAAR, WAT ALS...

Maar is het niet volstrekt onverantwoord om evident onrecht te laten gebeuren als je het kan voorkomen? Een kamerlid van de VVD verdedigde op deze manier de inzet van clusterbommen: In

Ludo Hekman is journalist en heeft momenteel met collega-journalist Karel Smouter een boek in voorbereiding over alternatieven voor militarisme en pacifisme. Reacties zijn welkom: ludohekman@gmail.com

sommige gevallen zijn clusterbommen het enige middel om groter onrecht te voorkomen. Is het dan niet volstrekt onverantwoord om een contract te tekenen waarin Nederland belooft af te zien van het gebruik van clusterbommen? Het is een variant op het argument ‘het doel heiligt de middelen’. Van Middelkoop geeft duidelijk aan dat het Nederlandse leger zich ook in een oorlog gebonden weet door bepaalde normen, het *ius in bello*. Daarin schuilt een erkenning dat niet alle middelen gerechtvaardigd zijn – hoe groot het onrecht ook is.

Deze vraag, dat is het tweede, problematiseert de schijnbare spanning tussen gehoorzaamheid en verantwoordelijkheid. Sommige theologen wijzen erop dat wij geen nieuwe aarde hoeven te bouwen. Sterker nog, als we dat doen op basis van de regels van de oude aarde komen we van een koude kermis thuis. Het is daarom zaak te leven volgens de principes van Gods koninkrijk en het totaalplaatje aan God over te laten. Gehoorzaamheid kan dan in strijd zijn met de *common sense* idee van verantwoordelijkheid, maar voor wie rekent met de overwinning van Christus is het dat slechts een schijnbare strijdigheid.

En toch. Iemand beschermen of voor kleding en eten zorgen is geen bijzaak, of een louter materiële aangelegenheid. Ook niet als je onderschrijft dat een mens niet van brood alleen kan leven. Wat dan te doen? Is het voldoende te zeggen dat Gods rechtvaardigheid zal zegevieren – maar dan later? Terwijl mensenlevens kapot gaan en de kroon op Gods schepping niet tot zijn recht kan komen? Wat het antwoord ook is, hier schuurt iets.

CONCLUSIE

Blind geweld afwijzen als een hard ethisch principe is volgens mij niet wat van een christen wordt gevraagd. Maar de weigering geweld te gebruiken als houding in de strijd tegen het kwaad zou wel eens vruchtbaarder kunnen zijn, dan met een beroep op *Romeinen* 13 de spanning die dit thema in zich draagt teniet te doen. Karl Barth noemde zichzelf ‘bijna een pacifist’. Bonnhoefer steunde een aanslag op Hitler, in het nadrukkelijke besef dat hij daarmee zondigde. Wink wijst erop dat we op zijn minst als kerk helder moeten zijn in onze afwijzing van geweld. In al die gevallen blijft een spanning voelbaar die recht doet aan een werkelijkheid die en gebonden en bevrijd is. Een uiterst gereformeerd schema. ■

DOOR ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPPLEN SCHEPPINK, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Protestantse principes, katholieke gezindheid. Welke beelden roept dit op? Calvinistische zuinigheid tegenover katholiek bourgondisch leven? Preciezen tegenover rekkelijken? Tim Keller tegenover Paus Benedictus?

OVER DE GRENSEN...

Tijdens een bijeenkomst in Parijs rondom het thema ‘Christians in politics. European prospects’ bleken protestantse principes prima te combineren met een katholieke gezindheid toen mensen van divers pluimage en herkomst zich bezonnen op de thema’s duurzaamheid, kredietcrisis, maatschappelijk verantwoord ondernemen, gezinsbeleid en ethiek.

Een vergelijkbare ervaring deed ik op in Bulgarije toen ik daar leden van de Prayergroup in het Parlement ontmoette. Ze herkenden elkaar niet zozeer in protestantse principes of katholieke gezindheid, maar in de principes van Jezus.

Een ander voorbeeld schiet me te binden: C’Axxent in België, ook actief in de ECPM, de European Christian Political Movement. Een beweging die actief is binnen de Belgische christen-democraten, maar het liefst als zelfstandige partij op eigen benen zou willen staan. Op de drempel van mijn Kamerlidmaatschap heb ik vorig jaar bij hen gesproken en ontmoette ik katholieken en evangelischen, verenigd in gebed en in het lied ‘Amazing Grace’.

... EN BINNEN DE PARTIJ

Protestantse principes en katholieke gezindheid, het is een gevoelig thema binnen de ChristenUnie, heb ik gemerkt. Niet een thema om uit de weg te gaan, maar ook geen thema om venijnige scherpslijperij op uit te oefenen.

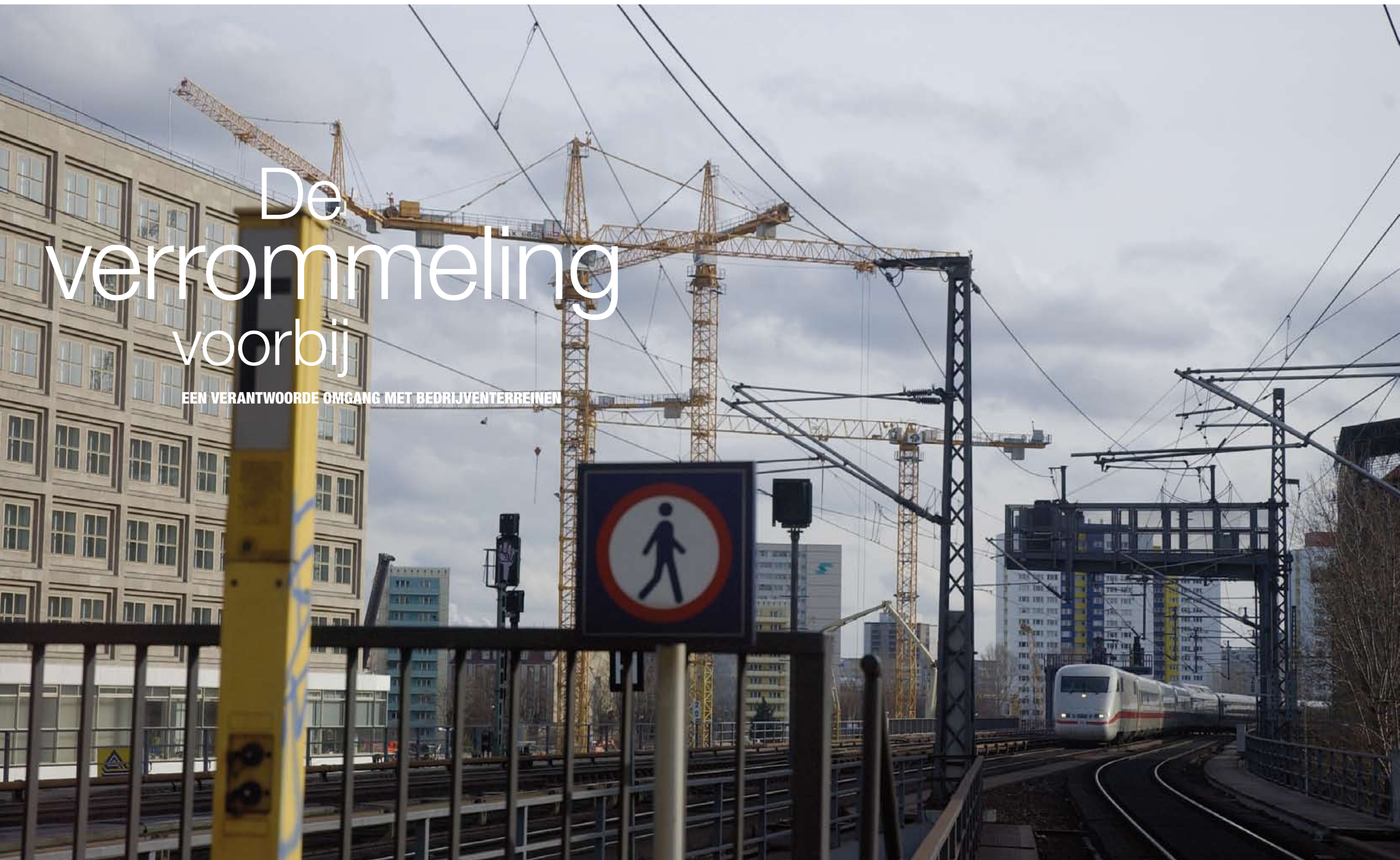
De ChristenUnie kent een rijke traditie van christelijke politiek, waarin namen als Augustinus (iemand met protestantse principes en een katholieke gezindheid; leefde in een tijd waarin van protestantisme en catholicisme nog geen sprake was) en Groen van Prinsterer genoemd worden. Een traditie waarin de geschiedenis van reformatie en verzuiling een belangrijke rol speelde.

Maar de traditie gaat verder. Van verzuiling is in onze samenleving nauwelijks sprake meer. De secularisatie heeft hard toegeslagen en in sommige kerken is er nog maar een hele dunne Bijbel overgebleven. Kerkmuren zijn omgevallen of erg laag geworden. We kijken er graag overheen. Ik constateer dat er meer en meer herkenning en samenwerking ontstaat tussen mensen die Jezus Christus hebben lief gekregen en de Bijbel, van kaft tot kaft, serieus willen nemen in de politiek.

KREDIET EN CREDO

Ik herkende me in een Ierse Europarlementariër die zei dat geloof in de opstanding van Christus uit de doden van cruciaal belang is voor christelijke politiek. Er zijn protestanten en katholieken die samen durven zeggen dat het Credo tegenover het krediet moet komen te staan.

Het zijn zomaar wat ervaringen van een Kamerlid. Het is niet aan mij om daar eenzijdig conclusies aan te verbinden. Protestantse principes en katholieke gezindheid verdienen verdere doordenking en uitwerking, met aandacht voor overeenkomsten en mogelijke tegenstellingen. Wat betekenen die overeenkomsten en verschillen voor de christelijke politiek vandaag en in de toekomst? Om het veelbetekenend te zeggen met een titel van een pas verschenen boek van Paus Benedictus XVI met inspiratie voor elke dag: Alles heeft zijn tijd!

De verrommeling voorbij

EEN VERANTWOORDE OMGANG MET BEDRIJVENTERREINEN

‘DIT BEELD VOLDOET ALLERMINST AAN HET IDEALE
BEELD WAARIN ECONOMISCHE GROEI DIENSTBAAR BEHOORT
TE ZIJN AAN MENS, MILIEU EN SAMENLEVING, ZOALS DE
CHRISTENUNIE VOORSTAAT’

DOOR GERRIT JAN VOERMAN, RAADSLID GEMEENTE ZWIJNDRECHT
Van het totale aanbod bedrijfsterreinen in Nederland is een groot deel verouderd. Het aantal verouderde terreinen zal verder toemen als het herstructureringstempo niet omhoog gaat. Er moet wat gebeuren, want de huidige situatie voldoet allerm minst aan het ideale beeld waarin economische groei dienstbaar is aan mens, milieu en samenleving, zoals de ChristenUnie voorstaat. Eerder is er momenteel sprake van financieel gewin als hoogste prioriteit en van het recht van de sterkste. Gelukkig is er nu een Taskforce die goede bouwstenen aanreikt voor nieuwe ontwikkelingen.

Op 1 juli 2008 is de nieuwe Wet ruimtelijke ordening in werking getreden. Dit was voor de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie aanleiding om op 19 september een conferentie te beleggen met het thema ‘Bouwen en bewaren met de nieuwe Wet ruimtelijke ordening’. Één van de workshops ging over zuinig ruimtegebruik bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen.

POSITIE CHRISTENUNIE

Net voor de conferentie verscheen het rapport ‘Kansen voor kwaliteit, een ontwikkelingsstrategie voor bedrijventerreinen’ van de Taskforce (her)ontwikkeling bedrijventerreinen.¹ Op 12 september was hierover een artikel verschenen in het VNG-magazine. Dit artikel gaf aanleiding voor discussie. Hoe wil de ChristenUnie omgaan met de beperkte ruimte in ons land? Welke problemen komen we tegen bij het beheer van bestaande en de realisatie van nieuwe

SAMENVATTING

- Overall in ons land worden nieuwe bedrijventerreinen aangelegd, terwijl de oude verpauperen.
- Een Taskforce draagt verschillende oplossingsrichtingen aan voor de problematiek.
- Hier liggen verantwoordelijkheden voor Rijk, provincie en gemeente, alsmede het bedrijfsleven.

bedrijventerreinen? Wie moet een voortrekkersrol vervullen bij het oplossen van problemen? Welke sturingsmogelijkheden heeft de overheid? Het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie (Tweede Kamer) geeft op een mooie en heldere manier kaders voor een discussie. *“In de samenleving die de ChristenUnie voor ogen staat hebben burgers volop de gelegenheid om hun talenten te ontplooiën. Economische groei is geen doel in zichzelf, maar behoort dienstbaar te zijn aan mens, milieu en samenleving.”* Mooie woorden, maar de praktijk is weerbarstig. Ook de ChristenUnie en haar vertegenwoordigers in Kamers, Staten en Raden moeten onderzoeken hoe en in hoeverre de doelstelling bereikt kan worden.

VAN OUDE EN NIEUWE TERREINEN

Overall in ons land worden nieuwe bedrijventerreinen aangelegd. Financieel draagkrachtige bedrijven zien hun kans schoon op nieuwe locaties. Een frisse start met een gebouw dat er goed uitziet, dat voldoet aan alle eisen. Op zo’n werkplek kun je weer uit de voeten. Als het bedrijf groeit moet er ook ruimte zijn voor uitbreiding. De openbare ruimte is nieuw, er zijn voldoende parkeerplaatsen. Wat wil je nog meer? Tegelijk zien we oude bedrijventerreinen verpauperen. Het vertrokken bedrijf zet een oud gebouw te koop. De ruimte om het gebouw heen is te krap en er zijn te weinig parkeerplaatsen. De bestrating ziet er niet uit en de openbare verlichting is ook niet wat het moet zijn. De gemeente moet de riolering hoognodig vernieuwen. Moderne glasvezelkabels voor snelle computerverbindingen ontbreken. Met een beetje geluk wordt er toch een koper gevonden. Het is geen probleem als de ruimte te groot is, want de aankoopkosten zijn laag. Door dit soort verschijnselen neemt de economische waarde van het bedrijventerrein af. De productie en het aantal arbeidsplaatsen verminderen en ook de grondwaarde en de waarde van het bedrijfsroerend goed worden lager doordat perceel en gebouw incourant zijn geworden. Dit scenario zullen veel gemeenten herkennen. Maar wat doen we er aan? Gemeenten willen graag bedrijven aan zich binden en ook nieuwe werkgelegenheid is welkom. In concurrentie met de buurgemeenten wordt een redelijke, maar vooral niet te hoge grondprijs gevraagd. Bedrijven zouden eens voor een andere

gemeente kunnen kiezen. Geld voor revitalisering van het oude bedrijventerrein blijft er op deze manier niet over.

DE PROBLEMATIEK

Van het totale aanbod bedrijfsterreinen in Nederland is een groot deel verouderd. De genoemde Taskforce formuleert de problematiek als volgt:

- *te snelle veroudering van bedrijventerreinen* (functionaliteit, representativiteit, ontsluiting). Dit heeft tot gevolg sociale (slechte werkomgeving) en economische marginalisering, inefficiënt ruimtegebruik, verrommeling en onveiligheid op de oude bedrijventerreinen (brownfields);
- *te ruim en goedkoop aanbod van nieuwe uitleglocaties* (greenfields). Dit nodigt uit tot een vlucht uit de brownfields en werktodeloos beslag op ruimte in de hand;
- *onvoldoende vraaggestuurd en dus gedifferentieerd terreinaanbod*. Dit heeft tot gevolg een suboptimaal vestigingsklimaat, gemiste kansen voor ruimtelijke kwaliteit en een bijdrage aan de te snelle veroudering;
- *vaak matige ruimtelijke kwaliteit en landschappelijke inpassing van de greenfields*, met onvoldoende intensief ruimtegebruik.

Dit beeld voldoet allerm minst aan het ideale beeld waarin economische groei dienstbaar behoort te zijn aan mens, milieu en samenleving, zoals de ChristenUnie voorstaat. Eerder is er sprake van financieel gewin als hoogste prioriteit en van het recht van de sterkste. Hoe kan het anders? Het aantal verouderde terreinen zal verder toenemen als het herstructureringstempo niet omhoog gaat.

HOE KAN HET BETER?

De kern van de beleidsopgave ligt volgens de Taskforce in de voorwaarden voor een oplossing van de problemen. Die liggen vooral in:

- *de structuur van de bedrijventerreinenmarkt*; gemeenten zijn daarop de dominante grondaanbieder, met soms door lokale werkgelegenheidsmotieven ingegeven, lage grondprijzen. Die prijzen maken de herstructurering planeconomisch zeer lastig en zetten professionele vastgoedontwikkelaars en -beleggers op afstand;
- *de zwakke ruimtelijke regie op regionaal niveau*, zowel bij de planning en programmering als bij de uitvoering van het bedrijventerreinenbeleid.

Dit heeft tot gevolg een kwantitatief en kwalitatief onvoldoende gecoördineerd terreinaanbod;

- *de financiële voorwaarden* om de decennialange scheefgroei in de bedrijventerreinenmarkt onge daan te maken en de prioriteiten die bij de inzet van financiële middelen moeten worden gesteld.

De Taskforce beveelt de minister aan zich te richten op:

- een inhaalslag voor achterstallige vernieuwing, vergelijkbaar met de uitgevoerde stadsvernieuwing voor woongebieden en stedelijke centra;
- regionalisering;
- een meer verzakelijkte markt voor bedrijventerreinen, waarin de ontwikkeling, het beheer én de vernieuwing van bedrijventerreinen de kernactiviteit van aanbodzijde vormen.

ECONOMISCHE STADSVERNIEUWING

Een stringent schaarstebeleid zou financieel goede marktcondities kunnen scheppen voor een verantwoorde planning van bedrijventerreinen. Een dergelijk beleid zal economische groei echter te veel in haar mogelijkheden beperken. Flexibiliteit en een zekere behoefte aan ‘schuifruimte’ om processen op gang te brengen zijn noodzakelijk om de gekozen doelen te bereiken. Veel eerder moet de oplossing gezocht worden in economische stadsvernieuwing, een aanpak vergelijkbaar met de stadsvernieuwing voor woongebieden in de vorige eeuw. De instelling van een Nationaal Herstructureringsfonds, als onderdeel van een collectieve aanpak van de achterstallige herstructureringsopgave, kan stimulerend werken.

DE ROL VAN DE RIJKSOVERHEID

In de *Nota Ruimte* geeft het kabinet haar visie op de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Uitgangspunt is een sterke economie, een veilige en leefbare samenleving en een aantrekkelijk land. De taak van het Rijk is de *voorwaarden te scheppen*, zodat provincies, gemeenten en andere partijen aan de slag kunnen. Dat betekent belemmeringen wegnemen en de uitvoerders van het beleid stimuleren en met kennis en kunde terzijde staan. “Bij de uitvoering van dit ruimtelijk beleid hecht het rijk grote waarde aan afstemming en samenwerking tussen gemeenten bij met name gemeentegrens overstijgende vraagstukken op het raakvlak van verstedelijking, economie en verkeer en vervoer.”²

Dit alles moet plaatsvinden onder het motto ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’.

De ministers Van der Hoeven (EZ) en Cramer (VROM) hebben naar aanleiding van het rapport van de Taskforce aangegeven erg te hechten aan de rol van de provincies bij de regionale regie van het bedrijventerreinenbeleid. Inmiddels is ook afgesproken de toepassing van de SER-ladder voor zuinig ruimtegebruik te borgen in een algemene maatregel van bestuur die nodig is vanwege de invoering van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening.³ Het Rijk zal een aanjaagfunctie moeten vervullen door aan te geven op welke wijze het invulling wil geven aan het oplossen van de problemen. Behalve door het formuleren van integraal ruimtelijk beleid in de Nota Ruimte en door het benoemen van specifieke opgaven die van landsbelang zijn, kan dit door het geven van algemene beleidsregels (AMvB) op grond van de nieuwe Wro en door bestuurlijke afspraken te maken met de provincies.

REGIONALE SAMENWERKING GEMEENTEN

De Taskforce denkt expliciet aan regionale ontwikkelingsbedrijven als middel om de doelstellingen te bereiken. Verantwoordelijkheden dienen immers zo decentraal mogelijk neergelegd te worden. De regionale ontwikkelingsbedrijven worden opgezet

onder verantwoordelijkheid van samenwerkende gemeenten. De ROM-D in de Drechtsteden is een voorbeeld hoe dit kan worden georganiseerd. Gemeenten kunnen in regionaal verband gezamenlijk de programmering, de planning, het gronduitgiftebeleid én de uitvoering van het bedrijventerreinenbeleid gestalte geven. Dit moet meer tempo kunnen brengen in het herstructureringsproces. Doordat gemeenten grote spelers in de markt zijn bij het aanbieden van ruimte voor bedrijfsterreinen, zullen regionale bedrijven in dit opzicht goede resultaten kunnen boeken. Het regionale ontwikkelingsbedrijf biedt binnen de bedrijfsvoering goede kansen voor verevening tussen brown- en greenfieldontwikkelingen. Vooral dat laatste is belangrijk omdat de Grondexploitatiewet en bovenplanse verevening volgens de regels van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening gebonden zijn aan veel regels. Bovendien is nog maar weinig ervaring opgedaan met deze wetten en is er nog nauwelijks jurisprudentie. Aanscherping van beide wetten kan zorgen voor uitbreiding van het beschikbare instrumentarium. De gemeenten zullen daarnaast het beheer van de openbare ruimte op orde moeten brengen en houden. De inzet van bestemmingsplannen en beeldkwaliteitplannen kunnen bijdragen aan het vergroten van de visuele kwaliteit van het bedrijventerrein.

ROL PROVINCIES

De provincie moet zicht houden op goede samenwerkingsmogelijkheden en zonodig bijsturen. Dat kan door het opstellen van provinciale structuurvisies en het gebruik van de provinciale doorzettingsinstrumenten van de nieuwe Wro (ruimtelijke verordening, proactieve en reactieve aanwijzingsinstrument). Bedrijven die uit oogpunt van veiligheid, hinder en verkeersaantrekkende werking niet inpasbaar zijn in of nabij woonbouw, wordt ruimte geboden op specifiek daarvoor te bestemmen (bedrijven)terreinen of bij een goede aansluiting op verkeers- en vervoersverbindingen. De provincie kan de ontwikkeling van greenfields afhankelijk stellen van de (inter) gemeentelijke bereidheid om ook de herstructurering van verouderde bedrijventerreinen ter hand te nemen. Overleg met gemeenten en regio's en het aangaan van convenanten zijn daarbij van groot belang.

De Tasforce doet de suggestie om gemeenten zonder passende regionale samenwerkingsmogelijkheden afdrachten te laten doen aan een door de provincie te vormen herstructureringsfonds.

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN BEDRIJVEN

Het is echter te gemakkelijk om alleen naar de overheid te kijken. Grote investering in herstructurering vragen ook om betrokkenheid, samenwerking en investeringen door ondernemers. Herstructurering van bedrijventerreinen zal op den duur moeten gaan behoren tot de normale, marktgestuurde levenscyclus van bedrijventerreinen, met een hooguit beperkte, faciliterende rol voor de overheid. Het bedrijfsleven moet zich daarom organiseren tenminste op niveau van een bedrijventerrein. Bedrijven zijn verantwoordelijk voor uitstraling van de eigen particuliere ruimten en opstallen, maar steeds meer ook voor het hele bedrijventerrein. De voordelen voor het bedrijfsleven zijn evident: efficiënt gebruik van middelen, een goede uitstraling is een visitekaartje en het onroerend goed houdt zijn waarde.

Om het bedrijfsleven in staat te stellen een bijdrage te leveren kan worden overwogen een selectieve vrijstelling te geven van de overdrachtsbelasting. Ook andere fiscale maatregelen zijn wellicht mogelijk, waarbij ongeoorloofde staatssteun vermeden moet worden.

PARKMANAGEMENT

De Taskforce denkt aan het verplicht stellen van parkmanagement. Bedrijven zetten voor hun bedrijventerrein een organisatie op die allerlei faciliteiten organiseert waar de bedrijven gezamenlijk belang bij hebben. Daarbij kan worden gedacht aan:

- bereikbaarheid (vervoersmanagement, bewegwijzering, onderhoud en beheer)
- veiligheid (beveiliging bedrijven, bedrijfshulpverlening, opstellen calamiteitenplan, strooien bij gladheid, arbo-diensten)
- administratieve dienstverlening (drukkerij, post haal- en brengservice, receptie, banenpool)
- gezamenlijke inkoop (bijvoorbeeld energielevering, aanleg glasvezelbekabeling)
- het beheer van vrachtwagenparkeerplaatsen
- een horeca-service

CONCLUSIE

Ik kom tot de conclusie dat het advies van de Taskforce (her)ontwikkeling bedrijventerreinen veel bouwstenen aanreikt voor een verantwoord beleid voor de herstructurering en de ontwikkeling van bedrijventerreinen. Aan ons om er mee aan de slag te gaan. ■

EINDNOTEN

- ¹ De Taskforce staat onder voorzitterschap van mr. P.G.A. (Peter) Noordanus.
- ² Nota Ruimte - Katern over nieuw ruimtelijk beleid in 2006 - Ministerie van VROM.
- ³ De SER introduceerde de ladder in 1999 in zijn ‘Commentaar op de Nota Ruimtelijk Economisch Beleid’. Voor het inpassen van de ruimtebehoeften voor o.a. bedrijvigheid stelde de SER voor de volgende ladder als denkmodel te hanteren: a. Gebruik de ruimte die reeds beschikbaar is gesteld voor een bepaalde functie of door herstructurering beschikbaar gemaakt kan worden. b. Maak optimaal gebruik van de mogelijkheden om door meervoudig ruimtegebruik de ruimteproductiviteit te verhogen. Indien het voorgaande onvoldoende soelaas biedt, is de optie van uitbreiding van het ruimtegebruik aan de orde. Daarbij dienen de verschillende relevante waarden en belangen goed te worden afgewogen in een gebiedsgerichte aanpak. Door een zorgvuldige keuze van de locatie van ‘rode’ functies en door investeringen in kwaliteitsverbetering van de omliggende groene ruimte moet worden verzekerd dat het meerdere ruimtegebruik voor wonen, bedrijventerreinen of infrastructuur de kwaliteit van natuur en landschap respecteert en waar mogelijk versterkt.

Vasthouden aan de bron

INTERVIEW MET LIMBURGER PASCAL FRISSEN

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Pascal Frissen benadrukt het liever niet teveel, zijn katholiek-zijn binnen de ChristenUnie. “De ChristenUnie is een politieke partij, geen kerk.” Ik ontmoet Pascal al flyerend voor de waterschapsverkiezingen op station Sittard. Na een kennismaking met het oude Sittard en de onlangs geopende christelijke boekhandel praten we door over zijn keuze voor de ChristenUnie. “Vanwege mijn uitgesproken opvattingen suggereerde een liberaal of de ChristenUnie niet iets voor mij was.”

Hoe ben je bij de ChristenUnie terechtgekomen?
In het verleden heb ik op veel verschillende partijen gestemd, een tijd lang ook op het GPV. Daarna kwam de ChristenUnie in beeld. Ik ben toen een tijdje lid van de partij geweest, maar er speelden destijds regelmatig interne discussies die ik niet begreep. Er was veel ‘ons kent ons’ en ik kreeg weinig post van de afdeling. Vervolgens kwam ik in aanraking met een boekje van Roel Kuiper over principes van christelijke politiek en in 2006 las ik een interview met Harry Notermans, een priester, die uitlegde waarom hij lid van de ChristenUnie was. Toen dacht ik: Waarom ik dan ook niet? Vervolgens kwam André Rouvoet op werkbezoek in Limburg en ben ik actief geworden. Het toenmalige bestuur wilde hier wel wat op poten zetten en vroeg me om mee te helpen. Er was echt iets gaande en daar wilde ik graag aan bijdragen.

Wat spreekt je aan in de ChristenUnie? Waarom koos je voor deze partij?

De ChristenUnie is een beginselpartij, met een bijbels vast programma. Het is belangrijk om als

politieke partij vast te houden aan je bron, de Bijbel. Het CDA is daar helaas van losgekomen, en seculariseert daardoor. De ChristenUnie heeft veel voor mij herkenbare standpunten en uitgangspunten, vandaar mijn keuze.

Hoe zou je die uitgangspunten concreet omschrijven?

Voor mij zijn dat vier pijlers, hoewel aanvankelijk drie. De belangrijkste is de beschermwaardigheid van het leven. Daarbij denk ik aan het opkomen voor het ongeboren leven, maar ook aan de zorg voor verslaafden. Als het gaat om drugs- en gokverslaving: daarin kiezen andere partijen niet de goede weg, bijvoorbeeld met de legalisering van softdrugs. Twee andere pijlers zijn het werken aan duurzaamheid en het opkomen voor de zwakken. Pas later werd mij, dat tot slot, ook het belang van het gezin duidelijk. Zeker nu in tijden van veel drugsgebruik en de seksualisering van de samenleving valt het belang van het gezin me op. Dat thema heb ik zelf lange tijd verwaarloosd en ik ben blij dat de partij het zo oppakt. Van deze problematiek gaan komende generaties immers veel last hebben.

Ben jij een echte politicus die werk van deze punten gaat maken?

Politiek bestaat uit het maken van afwegingen en het komen tot compromissen. Dat is moeilijk werk voor mij, omdat ik zo uitgesproken ben. Liever blijf ik meer op de achtergrond. Ik vind dat we voor een principiële lijn moeten gaan. En dan mag het ook geld kosten, bijvoorbeeld als het gaat om het milieu. Dat is ook een dilemma voor de partij zelf. Regeren

Pascal Frissen is lid van het bestuur van ChristenUnie Limburg. Hij studeerde geschiedenis en bedrijfseconomie en is momenteel werkzaam bij de gemeente Sittard-Geleen. Hij is gehuwd.

is vuile handen maken, maar tot hoever gaat dat? We moeten in ieder geval niet het CDA achterna gaan.

Voel je je als katholieke christen geaccepteerd binnen de partij?

Ik ben volwaardig lid, niet slechts te gast en zo ervaar ik dat. Hier in Limburg is er ook een behoorlijk evenwicht tussen evangelischen, gereformeerden, hervormden en katholieken. We herkennen elkaar allemaal als christenen. Uiteraard zijn er wel verschillen in geloofsbeleving. Wat ik van gereformeerden leer, is bijvoorbeeld het relativeren van het kerkgebouw. Tegelijk lezen veel protestanten momenteel de boeken van de huidige paus. Uiteindelijk gaat het om geloof als zaak van het hart. De geestelijke diepgang bij de ChristenUnie spreekt me erg aan. Ook het bidden en bijbellezen op partijbijeenkomsten.

Stuit je ook wel eens op verschillen?

Af en toe. Voor veel katholieken is bijvoorbeeld de zondagsbeleving niet zo'n principiële thema. Zelf ben ik lid van de Schutterij en die hebben activiteiten op zondag. Ik vind met name belangrijk dat de zondag een rustdag is met ruimte voor bezinning, kerk en familie. Het moet zeker niet een dag van consumentisme worden. Ik ben voor een strikte handhaving van de winkeltijdenwet. Maar een kopje koffie op zondag moet kunnen.

Hoe is de Limburgse politieke cultuur?

De greep van het CDA op Limburg neemt af. Tegelijk blijft het zo dat men in Limburg minder principieel is; men is meer op menselijke relaties gericht en stemt vaak op bekenden. CDA-ers hebben een

uitgebreid netwerk waar ik veel mee samenwerk. Overigens zijn ze meestal positief over de ChristenUnie. Er zijn best mensen die stemmen op de ChristenUnie, maar lid worden vinden ze vaak een brug te ver.

Enkele zinnen uit de Heidelbergse Catechismus spelen daar misschien een rol bij...

Sommigen hebben inderdaad wel moeite met de Zondag over de mis. Daarom worden ze geen lid. Ik heb daar minder moeite mee. De ChristenUnie is een politieke partij. De UnieVerklaring en de Unie-Fundering zijn op een bepaalde manier zo gegroeid en dat respecteer ik. Ik hoef dat niet zo nodig principieel te bediscussiëren. Zolang het geen politiek thema is voor de partij, dan is er geen probleem. Ik heb ook nog niet meegemaakt dat voor een politiek onderwerp de Heidelbergse Catechismus er even bij werd gepakt om de oplossing te vinden. Al met al kan ik wel zeggen dat ik uit volle overtuiging lid ben van de partij. Het is mooi om op deze plek Limburg te kunnen dienen. ■

GEZOCHT: VERTALER

De internationale belangstelling voor de Nederlandse christelijke politieke traditie is groot. Vandaar de volgende vraag vanuit het WI: Wie wil (delen van) WI-publicaties tegen een bescheiden uurtarief vertalen in het engels? Het WI zoekt iemand die in staat is om teksten van wetenschappelijke aard te vertalen.

Reageren kan naar Rob Nijhoff:
robnijhoff@christenunie.nl

Een goed begin is het halve verkiezingswerk

DOOR ESTHER VAN DER WIEL, MEDEWERKER AFDELING OPLEIDING EN ADVIES

Voor de kiezer is 2010 nog ver weg, maar voor lokale besturen en fracties komen de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar toch al aardig dichtbij. Over anderhalf jaar zullen burgers opnieuw de keuze moeten maken door wie zij zich in hun woonplaats het liefst vertegenwoordigd zien. Veel ChristenUnie-bestuurders beseffen dat een goede voorbereiding een voorwaarde is voor een goed resultaat in 2010. Een korte rondblik.

De activiteiten voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2010 beginnen op gang te komen. Het startschot werd gegeven tijdens de 'Inspiratiedag' van de ChristenUnie, eind september in Nijkerk. De ongeveer 350 aanwezige bestuurs- en fractieleiden werden er toegerust voor de naderende verkiezingen – onder andere met deelsessies over het inrichten van een doeltreffende website, het komen tot een goed verkiezingsprogramma en over de procedures voorafgaand aan de verkiezingen. In de praktijk blijken lokale fracties en besturen de aanloop naar 2010 al te nemen.

TERUGBLIK OP FUNCTIONEREN

Een aantal fracties heeft ervoor gekozen het proces richting de verkiezingen te beginnen met een terugblik op het werk van de afgelopen tijd. Henk van der Molen, voorzitter van kiesvereniging Lelystad,

besloot met zijn fractie een enquête te ontwikkelen over het eigen functioneren. Dit vooral om de betrokkenheid van de achterban te stimuleren en "verder te komen dan alleen de erg positieve en erg negatieve reacties die we wel eens krijgen". De fractie benaderde daarom leden van de kiesvereniging, ontvangers van een informatie-mailinglist en maatschappelijke organisaties – in totaal ongeveer driehonderd mensen.

De respons van 47 is volgens Van der Molen "niet hoog genoeg om echte conclusies te trekken. Toch is dit de hoogste respons die we voor dit soort activiteiten hebben gehad. Interessant is dat we selecties kunnen maken: we kunnen de resultaten van leden en niet-leden van de ChristenUnie, die wel of niet hebben gestemd en wel of niet in Lelystad wonen, van elkaar onderscheiden. Naast een aantal bemoedigingen van de respondenten, kregen we bijvoorbeeld ook een opmerking binnen over het openbaar vervoer. Al met al voldoende reden om de resultaten te bespreken met de fractie, ook met het oog op de verkiezingscampagne."

BRAINSTORM OP DE HEI

In Barneveld koos de plaatselijke fractie voor een andere benadering. Samen met het bestuur werd een 'heidag' belegd, waarin de resultaten van de afgelopen twee jaar werden doorgenomen. "Op een gezellige locatie in Kootwijk, één van kleinste dorpen op de Veluwe, hebben we teruggekeken op wat bereikt is", vertelt Tjitske Kuiper-de Haan, fractievoorzitter van ChristenUnie Barneveld. "Omdat we voor het eerst in het college zitten, hebben we gesproken over wat al is gerealiseerd van het college-programma, maar ook over wat we hebben

gedaan met de speerpunten uit ons eigen programma."

Naast terugkijken, keken bestuur en fractie ook vooruit. In een creatieve brainstorm legden de bestuurders hun ideeën voor de toekomst op tafel. "Zo dachten we na over onderwerpen die we zelf aan de orde willen stellen en willen claimen, maar die ook mensen aanspreken. Het is echt belangrijk mensen aan je te binden." De heidag vindt Kuiper-de Haan een aanrader voor andere fracties. "Het is ook goed om zo vriendschappelijk een dag samen te zijn. Politiek is toch een eenzaam beroep. Het helpt om je een team te voelen - tijdens een gezamenlijke wandeling over de hei, zijn we verschrikkelijk natgeregend. Als verzopen katten kwamen we terug, we hebben ontzettend gelachen".

MET RAADSLID AAN TAFEL

Veel fracties kiezen er voor niet alleen de resultaten van de fractie als geheel te bespreken, maar ook in gesprek te gaan over het functioneren van de individuele raadsleden. Van der Molen geeft aan dat er in Lelystad 'ambitiesprekken' plaatsvinden met de huidige fractie- en steunfractieleiden. Onderwerp van gesprek is "hoe zij hun rol zien tot 2010 en eventueel daarna".

Ook Willem Krooneman, fractievoorzitter in Elburg, onderstreept het belang van dit soort gesprekken. Zijn 'Werkgroep Visie 2010' is onder meer van plan het bestuur de aanbeveling te doen om vroegtijdig om tafel te gaan met huidige raadsleden en kandidaten. "In het verleden heeft dit punt nog wel eens wat fricties opgeleverd. We willen daarom aanbevelen in ieder geval een jaar van te voren te starten met deze gesprekken, het liefst in januari al". Krooneman vervolgt: "Met de huidige fractieleiden, steunfractieleiden en bestuursleden gaan we in Elburg ook een trainingstraject in van anderhalve dag, waarbij er ook visievorming komt kijken." Deze trainingen worden vanuit het partijbureau in diverse plaatsen gegeven.

SPEERPUNTEN OP PAPIER

De Elburgse 'Werkgroep Visie 2010' richt zich niet alleen personeelsmatig op de verkiezingen. De groep denkt ook na over de inhoudelijke kant en richt zich op het verkiezingsprogramma. Naast de fractievoorzitter, iemand uit het bestuur en uit de

steunfractie, is ook een plaatselijke ondernemer aangeschoven om na te denken over de speerpunten voor Elburg.

Ook in Breda is een werkgroep in het leven geroepen om tot een nieuw verkiezingsprogramma te komen. Voorzitter Shamir Ceuleers legt uit: "Nog niet eerder heeft de lokale ChristenUnie meegedaan aan de verkiezingen. Tot nu toe had Breda slechts een slapende kiesvereniging. Vorig jaar hebben we een werkgroep kunnen opzetten van zes leden en een meezezer." Inmiddels is de werkgroep al een aantal keer bij elkaar gekomen "om te proberen de speerpunten voor het verkiezingsprogramma te formuleren", zegt Ceuleers.

HANDREIKING PROGRAMMA

Vanuit het partijbureau wordt gewerkt aan de zogenoemde Handreiking Verkiezingsprogramma. Dit programma wordt opgesteld door een breed samengestelde groep van onder meer raadsleden, wethouders, griffiers en een burgemeester. De werkgroep heeft inmiddels de grote lijnen voor het model-programma gekozen en buigt zich over de nadere invulling van thema's als betrouwbare en dienstbare overheid, jeugd en gezin, duurzaamheid en sociale cohesie. De Handreiking moet in mei klaar zijn. Ceuleers: "In Breda proberen we rond de jaarwisseling onze speerpunten te hebben geformuleerd. In het voorjaar kunnen we dan aansluiten bij de Handreiking".

Een beetje hulp kan de beginnende lokale fractie wel gebruiken, erkent Ceuleers. "Wij kunnen geen aanspraak maken op een bestaande structuur. De deelsessies waaraan ik op de Inspiratiedag heb deelgenomen – 'Help, ik kom in de raad' en 'Het opstellen van een verkiezingsprogramma' – hebben me erg geholpen. Ik ben laatst bij enkele commissievergaderingen geweest en het is me duidelijk geworden dat je daar toch echt kennis van zaken moet hebben. Het is goed dat, ook richting de verkiezingen, niemand het wiel opnieuw hoeft uit te vinden." ■

Meer informatie over de verkiezingen en de voorbereidingen daarop: Website Gemeenteraadsverkiezingen 2010 - www.christenunie.nl/gmr2010

Onterecht Calimero-gevoel

Het grootste misverstand over omgang met de media is dat de pers wel naar jou toekomt. “We hebben een goed verhaal en onze inbreng in de raad goed voorbereid, maar de pers had weer alleen aandacht voor de grote partijen en de raadsleden die ongenueanceerde dingen schreeuwden.” Deze uitspraak komt Jacolien Viveen, een van de trainers van ‘Communicatie via de media’, regelmatig tegen. Natuurlijk gaat het om de inhoud, maar je kan ook zeker investeren in de verpakking van de inhoud, zonder daarbij je betrouwbaarheid te verliezen. En daar gaat het om bij de mediatraining van de kaderschool.

Veel fracties hebben een beetje het Calimero-gevoel: “Wij zijn een kleine fractie en de media luisteren alleen maar naar de grote partijen in de raad”. Ten onrechte volgens Viveen. Als je de media wilt bereiken, moet je wel duidelijk laten weten dat je er bent en waar je voor staat. Want waarom stuur je niet een persbericht voorafgaand aan de raadsvergadering? Je hoeft daarin niet al je hele verhaal te onthullen, maar je kan journalisten wel nieuwsgierig maken naar je inbreng. Kies daarbij een pakkende titel die mensen uitnodigt om het bericht te lezen. En open je raadsbijdrage eens met een goede one-liner. Dan heb je de aandacht van de media.

Samen met Sjirk Kuijper, voorlichter Tweede Kamerfractie ChristenUnie en Shahied Badoella, hoofd communicatie & campagne ChristenUnie, verzorgt

Viveen de mediatraining. Daarbij wordt veel geoefend met rollenspellen, oefeningen en praktijkvoorbeelden. Viveen kruipt bijvoorbeeld in de huid van de meest afschuwelijke journalist die je je maar kan voorstellen en voelt de deelnemers aan de tand. En dit onder het motto: ‘Beter gestruikeld tijdens de mediatraining dan live op tv’. Interviews worden geanalyseerd in de groep en er wordt besproken waar een bepaald verhaal geen stand houdt.

Tenslotte nog een rijtje tips uit de mediatraining te gebruiken bij interviews:

- Haal adem. Diepe buikademhaling zorgt voor rust en is ook goed voor je stem.
- Korte zinnen. Houd geen eindeloos verhaal. Maak je punt en weet van tevoren wat dat is. Meer vertellen is minder begrip. Denk je: ‘Is dit te lang?’ Ja, dan is het te lang.
- Vermijd ambtelijk taalgebruik. Overal zijn normale woorden voor. Werkzaamheden = werk; derhalve = dus; m.i. = volgens mij. Vermijd ook politieke afkortingen.
- Wees actief. Jij bent geen lijdend voorwerp. Weet wat jouw boodschap is en zeg dat gewoon, ook al vragen ze er niet naar. Je hoeft niet af te wachten.
- Wacht niet tot de ramp. Bij een ramp of een conflict weet de pers je wel te vinden, maar goed nieuws moet je altijd zelf brengen. Wees ‘pro-actief’. Ga langs bij lokale redacties en zorg ervoor dat je bij de verschillende media de juiste mensen kent en dat ze jou kennen. En dat ze regelmatig nieuws van je krijgen. ■

De Masterclass Communicatie via de media kunt u als fractie en bestuur aanvragen bij de kaderschool. De masterclass bestaat uit twee dagen. Vooraf inventariseren de trainers welke behoefte er op communicatiegebied is bij de deelnemers. Op basis daarvan wordt een definitief programma opgesteld. Er is veel ruimte voor persoonlijk inbreng, uitwisseling van ervaringen en onderling gesprek. De groepen zijn klein, daardoor kunnen de trainers ieder persoonlijk aandacht geven.

Is dit iets voor uw fractie en/ of bestuur? Neem dan contact op via kaderschool@christenunie.nl / 033 422 69 56 (ma, do, vr). Zie ook www.kaderschool.christenunie.nl

Column

Keten en hokken

DOOR BORT KOELEWIJN, BURGEMEESTER VAN RIJSSEN-HOLTEN

Bezoek van Binnenlandse Zaken (BZK) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Mevrouw Ter Horst heeft een brief aan de gemeenten gestuurd waaruit blijkt dat zij zich zorgen maakt over de jongeren in drinkketen. De brandveiligheid baart haar zorgen, alsmede het overmatig alcoholgebruik. De gemeente Rijssen-Holten heeft een beleid over drinkketen vastgesteld en medewerkers van BZK en de VNG willen weten hoe dat in de praktijk uitpakt. Onze bezoekers vertelden dat het ministerie in beginsel tegen drinkketen is, maar in het land wel naar praktijkvoorbeelden wil kijken. Een gezonde benadering!

‘WAAROM HEBBEN JULLIE ONS DAT NIET EERDER VERTELD?’

Voordat wij een beleid gingen vaststellen hebben wij jongeren en hun ouders uitgenodigd voor een gesprek in het gemeentehuis. Tijdens een drukbezochte bijeenkomst vertelden wij welke keten (17) bij ons bekend waren. De brandweercommandant had samen met de wijkagent alle keten bezocht. We toonden een filmpje over de snelheid waarmee een brand in een keet om zich heen kan slaan. Ook hadden wij Tactus uitgenodigd om voorlichting te geven over de gevolgen voor de gezondheid van kinderen als zij op jonge leeftijd alcohol gebruiken. Op die avond werd heel positief gereageerd. De jongeren namen het ons kwalijk dat wij hen al niet eerder op de risico's van alcoholgebruik hadden gewezen toen ze nog veel jonger waren dan nu. Uit het gesprek bleek dat ouders hun kinderen liever naar een keet zien gaan dan dat zij ergens op straat rondhangen.

SOCIALE ONTMOETINGSPLEK

Onze beleidsregels voorzien erin dat wij commerciële keten niet toestaan. Een keet mag alleen worden bezocht door een besloten groep. We staan het gebruik van een keet alleen toe als dat deel uitmaakt van een erf. De eigenaar van het erf is verantwoordelijk. Om te borgen dat slechts een besloten groep de keet bezoekt, dient de eigenaar aan het college een convenant te overleggen waarin is vastgelegd wie daar mogen komen. Dat is aan een maximum gebonden. Ook moet in het convenant zijn geregeld op welke tijden de keet gebruikt mag worden en hoe omgegaan wordt met alcohol. De wijkagent, politie en jongerenwerker krijgen te allen tijde toestemming om een keet te bezoeken. Een keet zien wij als een sociale ontmoetingsplek.

CATECHISATIE IN EEN KEET

Als aan de voorwaarden wordt voldaan gaan wij ervan uit dat er geen strijd is met het bestemmingsplan. Een (agrarisch) erf wordt in de dagelijkse praktijk immers voor meer sociale doelen gebruikt. Als op een boerderij jongeren onderling een partijtje voetballen kan dat toch ook, hoewel het bestemmingsplan geen bestemming ‘sportdoeleinden’ bevat. Als zij aan hun brommers sleutelen is het ook nog geen rijwielherstelwerkplaats. Dat wordt in ons beleid anders wanneer er geen convenant wordt overgelegd. Bij gebruik als keet wordt dan de verdenking gewettigd dat wel in strijd met het bestemmingsplan wordt gehandeld of in strijd met andere regels, zoals de Horecawetgeving. Als geen convenanten worden overgelegd, dan treedt het gemeentebestuur op.

De brandweer is opnieuw alle keten langs geweest. Adviezen van de brandweer zijn overgenomen. De electra ziet er al veel beter uit, gordijntjes zijn verwijderd en een brandblusser is in de buurt. Ik heb begrepen dat in sommige keten dominees catechisatie geven!

Voor de meeste keten zijn de convenanten ondertussen op het gemeentehuis ontvangen.

**'IK KAN GOED UIT DE VOETEN MET DE
HUIDIGE POLITIEKE PRAKTIJK IN DE
PARTIJ. TEGELIJK SIGNALEER IK DAT
DEZE NIET SAMENGAAT MET EEN VER-
NIEUWDE BASISVISIE OP POLITIEK. DAT
LIJKT MIJ RISKANT. VERZAKELIJKING
ZONDER INBEDDING IN EEN BIJBELS
VERANTWOORDE BASISVISIE LEIDT TOT
INTERNE SECULARISATIE.'**

Ad de Bruijne, pagina 15